28018/P

C XII
18/h

CVRAE SANITATIS PVBLICAE APVD VETERES EXEMPLA

DISSERTATIO ALTERA

QVAM

GRATIOSI MEDICORVM ORDINIS

AVCTORITATE

PRO SVMMIS IN ARTE MEDICA HONORIBVS

AD DISCEPTANDVM PROPONIT

M. ERNESTVS BENI. GOTTLIEB HEBENSTREIT

MED. BACC.

A. D. XI. APRIL. CIↃIↃCCLXXXIII.

LIPSIAE

EX OFFICINA SOMMERIA.

1783.

WELLCOME LIBRARY INSTITUTE

CVRAE
SANITATIS PVBLICAE APVD VETERES
EXEMPLA

PARS ALTERA.

Relegenti mihi, quae ante hos tres, et quod excurrit, annos, de cura ſanitatis publicae apud veteres ſcripſi, viſum eſt, non quidem multa me prorſus vitioſe dixiſſe, nonnulla vero breuius, plurima plenius dici potuiſſe, haud pauca denique deeſſe, quae ad vtilitatem et ornamentum faciunt. Deſtituiſſem itaque, fateor, hunc laborem, niſi fidem argumentum illud perorandi dediſſem. Obfirmauit etiam et erexit vacillantem animum, quod cognouerim, tenuem opellam meam eruditorum iudicio probatam fuiſſe, quorum de me exiſtimationi an vero lenitati plus in hac re debeam, neſcio, vtrumque vero gratus agnoſco.

Quomodo veteres, ciborum, potus aeriſque ſalubritatem tuendo, ciuium ſanitati proſpexerint, in priore huius diſſertationis parte nonnullis exemplis illuſtrare anniſus ſum. Reſtat, vt de legibus et inſtitutis antiquis exponam, quae munditiem et veſtium ſalubritatem moderando, corporis exercitia ordinando, morbos vulgares auertendo, medicorum denique officiis inuigilando, ſanitati publicae profuiſſe videntur. Non opus eſt, vt de ordine quid moneam, quo iſta pertractabuntur. Conſtantiae nimirum eſt, vt omnia fiant eadem ratione et ſerie, quam in priori libelli parte ſecutus ſum.

CAP. IV.

DE MVNDITIE ET VESTITVS RATIONE.

§. I.

De commodis, quae ex munditie et apto veſtium delectu ad ſanitatem uniuerſi corporis redundant.

Reipublicae cuiuscunque proſperitatem et gloriam, non imperii vaſtitate, non exercituum robore, non numorum et diuitiarum affluentia, ſed ciuium virtute, ſollertia et incolumitate aeſtimandam eſſe, omnes omnium aetatum optimi philoſophi ſtatuerunt, nec facile vnquam, qui ciuitates regerent, verbis hoc negarunt, licet haud raro rebus ipſis ſe aliter ſentire oſtenderent. Nihil itaque tam paruum eſſe videtur, quin, ſi ad ciuium ſalutem vel tantillum pertineat, magni fieri debeat. Nec vero me reprehenſum iri exiſtimo, quod ſtatuam, multum intereſſe reipublicae, vt munditiei corporum in ciuitate ratio habeatur, veſtitusque etiam ſalubritas legibus ſapienter regatur. Haud parum enim iſta ad ſanitatem conſeruandam et aduerſus morbos varios muniendam faciunt. Quod etſi ita notum omnibus et compertum eſſe puto, vt probatione plane non indigeat, ne tamen officio ſcriptoris vel in his quoque rebus tralatitiis et vulgaribus breuiter explicandis defuiſſe videar, cauſſas commemoraſſe iuuabit, quae ad munditiei ſtudium veſtiumque idonearum delectum hominem quemlibet ſanitati ſuae bene cupientem compellere debent. Et primum quidem in eo conſentiunt fabricae animalis ſcrutatores, omne recrementorum genus, quod naturae motu ex corpore eiicitur, ex illo ipſo tempore, quo foras exit, in peregrinum quaſi ex indigeno mutari, et, ſiue in locis excretioni deſtinatis diutius haereat, ſiue ad interiora diuerticula rurſus abducatur, multis variisque modis naturam perturbare et euertere poſſe. Quemadmodum enim aqua limpidiſſima perpetuo motu deſtituta putreſcit, ſic multo etiam magis purga-

purgamenta illa, omnino non blanda, ſed inteſtino motu et calore haud parum iam exacerbata et in corruptionem prona, diuturniori mora inſignem corporique infeſtam virulentiam contrahere oportet. Ea vero tum neruos, quos proxime attingit, offendit, tum etiam a vaſis lymphaticis ſanguiferisque abſorpta humores omnes inquinat, et inſtar fermenti exagitat, vtroque modo neruorum diſtentionis et vellicationis, dolorum, inflammationum, eroſionum, vlcerum, febrium aliorumque id genus malorum cauſſa foecundiſſima futura. Quod cum in vniuerſum ad omnem cuiuscunque excrementitiae materiei nimis protractam in corpore moram ſpectet, tum plurimum et vario modo nocet humoris illius, qui per cutis foramina difflari ſolet, praeter naturam contingens ſtagnatio aut reſorptio. Atque tanto certius ſanitatem inde peſſumdari neceſſe eſt, quanto propius ad totum corpus illa noxa pertinet. Non vero frigore tantum, non aere humido et craſſo, non animi tantum perturbatione et aliis, quae intus latent, cauſſis, humor iſte exitu arceri, vel iamiam foras egreſſus repelli poteſt, verum etiam haud raro ſibi ipſe, relicto poſt tenuiſſimae partis exhalationem tenaciori craſſamento, viam obſtruit, vel vnguine glandularum ſebacearum nimis in ſuperficie accumulato et exſiccato, ſordibus cuti adſperſis, veſtibusque ſqualidis intra cutim et vaſa cutanea retinetur. Quo fit, vt praeter illa, quae iam commemorauimus, mala, corpus ſaepenumero macilentia et tabe, muſculorum rigiditate vel languore, impetigine vlceribusque foedis cutim depaſcentibus peſſime mulctetur. Accedit, quod haud parua pars ſordium cuti adhaerentium ſudores per vaſa inhalantia remeantes inquinet, atque ſic ad ipſos lymphae ſanguinisque fontes penetret, humorumque deprauationi fomitem largiſſimum praebeat. Non opus eſt, arbitror, ea, quae modo dixi, multo exemplorum apparatu ſtabilire; norunt enim omnes, quibus quantisque morbis ſint obnoxii ſordidarum

artium

artium opifices, iique omnes, qui vel ob egeſtatem vel ob illiberalem munditiei neglectum in ſordibus et ſqualore viuunt. Vnde, argumento a contrario ducto, munditiei veſtiumque idoneorum ad ſanitatem tuendam et conſeruandam neceſſitatem facile colligas. Neminem fore exiſtimo, qui delicatulam mollitiem, quae non minus ac ſqualor vitium eſt, et ſanitati officit, a me laudari ſuſpicetur. Mundities enim illa, quam ſalubrem dico, ſpectatur potiſſimum in remouendis iis omnibus, quae meatus naturales et inprimis cutim, perſpirationis inſtrumentum, occupare atque obſtruere, et materiam, quae naturae beneficio excernenda erat, ab exitu arcere poſſunt. Veſtes autem idoneas dico, quae munditiei et ſanitati conueniunt. Vix opus eſt vt addam, non vnam eſſe poſſe apud omnes gentes munditiei cultusque ad ſanitatem accommodati rationem. Sponte enim liquet, ſub aeſtuante feruidoque coelo maiorem eſſe munditiei neceſſitatem, cum corpora ibidem magis ſint in putreſcentem humorum reſolutionem, variamque illorum perturbationem et corruptelam procliuia, crebriores eam ob cauſam grauioresque morbos paſſura, niſi largis excretionibus natura noxam imminentem perpetim remoueret. Inprimis autem profuſi ſudores erumpunt, qui ad interna loca conuerſi nec lauatione aliisque hoc genus refrigeriis nimium ſanguinis aeſtum leuantibus temperati, mala plurima et periculi plena progignunt, quibus frigidiorum regionum incolae non ita facile tentantur. Accedit, quod arida tellus puluere multo ſcatet, qui ventis exagitatus ad corpora ſudantia applicatur, moleſtumque ſqualorem et meatuum cutaneorum obſtructionem inducit. — Eadem eſt veſtium ratio. Etenim qui auſtrales et ſolis aeſtu ardentes plagas habitant, eos laxiore ſimulque tenuiore veſtitu vti conuenit, qui et aeri ſit peruius et ſudorum profluxum, nimium alias futurum, quodammodo cohibeat. Eſt quoque in colore veſtium delectus habendus. Quae enim ſunt candidae et decolores

colores vel ſaltem tenui colore imbutae, illae calidarum regionum habitatoribus maxime conueniunt, cum magnam partem radiorum ſolarium reflectant, ardoremque minuant, quo fit, vt ſanitati et munditiei conducant. Pullae vero et obſcuriore pigmento tinctae, eoque ſolis radiis et calori magis permeabiles, hominibus ſub frigidiori coelo viuentibus vtiliſſimae ſunt. Hos autem in vniuerſum adſtrictiori veſte frigorique et imbribus commoda vti oportet, vt ab iniuria hiemis corpora tueantur. Et ad iſta quidem neceſſitate homines ducuntur, nec legibus facile aut religione opus habent, vt veſtes locorum et temporum vicibus accommodent, niſi forte, vt fit interdum, tanta peruerſitas hominum ingenia inuaſerit, vt natura inuita coeli inclementiam ſimulato quodam robore vincere geſtiant.[a]) Munditiem vero veſti-

a) Equidem, ſi quis vnquam, delicatulam et vires eneruantem regiminis puerorum rationem deteſtor et auerſor; nihilominus tamen ſaepius dubitaui, an bene puerorum tenellorum ſanitati conſulant, qui pectorum denudatione, veſtiumque tenuitate corpuſcula illorum ita indurare et confirmare annituntur, vt tempeſtatum, caloris, frigoriſque viciſſitudinibus adſueſcant. Sic forte maiorum noſtrorum memoriam rebus ipſis quodammodo reuocare placuit, qui GALENO (de ſanit. tuend. L. I. c. 14.) teſtante, recens editos infantulos etiam ab vtero calentes ad flumen deferre, ibique, ceu candens ferrum, in frigidam aquam mergendo ſimul naturae vigorem explorare et corpus ipſum roborare ſoliti erant, quique, vt TACITVS ait, in omni domo *nudi* ac ſordidi in hos artus, in haec corpora, quae Romani mirabantur, excreſcebant. At enimuero

Damnoſa quid non imminuit dies?
Aetas parentum peior auis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem

Commode nimirum iſta HORATII de moribus ſui temporis verba ad corpora noſtrorum hominum referri poſſunt, quae mutata vitae ratio mirum in modum debilitauit, vt profecto tantum non vanum ſit omne illud infantum noſtrorum corpora nuditate roborandi ſtudium, donec de reliquo illos nimis molliter habemus et inter delicias enutrimus. Neque enim apud nos, vt quondam erat TACITI temporibus, difficile eſt, dominum ac ſeruum vllis educationis deliciis dignoſcere, donec aetas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat. Quae cum ita ſint, inprimis damnanda eſſe videtur inſolens illa puerorum ſanitatem muniendi ratio, in noſtris regionibus, quibus coelum tam variabile eſt et inconſtans, vt ſaepenumero paucularum horarum diſcrimine intenſum frigus, et tepor, ſuduſque aer et vuidus

veſtitusque ad motum et functiones corporis varias aptitudinem inſtitutis publicis promoueri tanto magis optabile eſt, quanto magis vtrumque vel per ignauiam ſordidumque vitae genus, vel per venuſtatis et elegantiae inconſultum ſtudium negligi ſolet. Nam et immundum eſſe, et corpus veſtibus torquere *ſeculum* nonnunquam vocatur. — Videamus igitur, quae poſſint ex priſcarum gentium moribus et inſtitutis ad hunc locum referri: meminiſſe tamen iuuabit, legum et religionum auctores, tametſi in his, quae proponentur, inſtitutorum ciuilium exemplis, non vnum hoc ſemper ſpectarunt, vt munditiei aptique veſtitus ſtudium ciuibus commendarent, ſanitati tamen publicae hoc ipſo pacto ſimul conſuluiſſe.

§. II.

De publicis Hebraeorum inſtitutis et legibus, munditiei corporum et veſtimentorum proſpicientibus.

Eadem prudentia, cuius nonnulla ſpecimina in priore huius libelli parte exhibuimus, ſapientiſſimus Hebraeorum legislator munditiei quoque rationem habuit; adeo, vt huic quoque haud parum in auertendis et curandis morbis tribuiſſe videatur. Intererat autem plurimum publicae ſaluti, tum corpora, tum veſtes et reliquam vitae communis ſuppellectilem munda ſeruari et ab omni ſqualore inſontia, cum gens Hebraea calidam deſertisque campis arenoſis vndique fere circumſeptam regionem incoleret. Solent enim in eiusmodi regionibus non modo, vt antea monui, corpora in ſudores profuſos, morbosque varios cutaneos prona eſſe, verum etiam vbique inſignis copia noxiorum animalculorum prouenire, quae vtenſilia tetro veneno contaminant, vel corpus ipſum adoriuntur, et cuti immundae mordicus adhae-

dus vices permutent. Viderint alii, an tuſſis ſuffocantis et ſtridulae inter noſtros pueros nupera frequentia cum illa, quam dixi, regiminis innouatione, aliqua ex parte cohaereat, quod vt credam, parum abeſt, quin perſuadear.

adhaerentia illud optimis ſuccis defraudant. Proinde commode pariter ac ſapienter, munditiei ſalutarem curam multis Moſaicae religionis ritibus promotam fuiſſe reor, quos caeterum ob alias quoque cauſas, quarum ſcrutinium ad Theologos pertinet, obſeruatos fuiſſe, nec ignoro nec inficior. Videntur autem huc quodammodo facere omnia, quae Moſes de *impuritate ciuili* et illa ſic dicta *Leuitica* praecepit, quam fere ſemper, et tunc quoque, cum ſacrificia ſimul luſtralia fieri deberent, lauationibus integri corporis expiare tollereque iuſſit. Habebantur autem immundi et hac ipſa immunditie profani, quicunque morticinia vel cadauer humanum vel oſſa humana tumulosue attigerant, [b]) qui lepra erant affecti,[c]) vel in domo, quam lepra ſiue caries exederat, commorabantur, [d]) qui ſeminis profluuio laborabant [e]) quique talis aegroti pudenda contrectauerant, ſtragulis, veſtibus, ephippio, reliqua illius ſupellectili vſi fuerant, vel exſpuentis ſaliuam corpore ſuſceperant: [f]) porro, quibus per inſomnia fluxu obſcoeno pollui accidebat; [g]) puerperae, dum lochia fluebant; [h]) feminae menſtruantes [i]) vel haemorrhagia vteri aegrotantes, [k]) et quicunque cum his conuerſabantur. [l]) Taceo nunc eos, qui religionis quodam ritu ab ipſis adminiſtrato, *impuri* et profani fiebant; [m]) nam qui iſta ad munditiei commendationem referre vellet, nihil eſſet inuenturus, quo ſententiam ſuam exornare et ſtabilire poſſet, quin potius legislatoris verba detorſiſſe magis, quam bene

b) Leuit. c. XI. v. 24 — 30. Num. XIX. 11. — 16. 19.

c) Leuit. c. XIII.

d) ibid. c. XIV. 46. 47.

e) ibid. XV. 2. 13.

f) ibid. v. 5. — 11.

g) ibid. v. 16. — 17. Deuteron. XXIII. 10.

h) Leuit. XII.

i) ibid. XV. 19. ſqq.

k) ibid. v. 25. ſqq.

l) ibid. v. 24. Num. V. 2. 3.

m) Vt illi, qui iuuenca rufa piaculare ſacrum faciebant: Num. XIX. 6 — 8. 10. 19 — 21. qui ſollemni ſupplicationum die victimas comburebant; Leuit. XVI. 28. qui hircum emiſſarium in deſerta loca abducebat, Leuit. XVI. 26. etc.

bene explicaſſe videretur. De his itaque immunditiei generibus conſulendi ſunt Theologi. Caeterum, quibus ob corporis aliquod vitium, vel ob caſu contractam immunditiem, ciuilium rerum tractatione et ſacris interdicebatur, illis vt plurimum non niſi lotis et expiatis in ciuium ſocietatem et ad ſacra redire licitum erat, [n]) atque adeo capitis poena plectebatur, qui conſulto impuritatem diſſimularet, aut expiationem negligeret. [o]) Videamus itaque ſigillatim, quid commodi leges hactenus enumeratae ſanitati publicae praeſtare potuerint.

Eo, quod conſtitutum eſſet, ne cui cadauera animalium mortuosque homines et tumulos contrectare, vel in vicinia horum commorari liceret, quin impurus et ad munera ciuilia obeundum ineptus euaderet, effeciſſe videtur legislatoris ſapientia: 1. ne inſepulta nimis diu corpora manerent, ſed, prout in calidiſſima regione par erat, ſepultura mature fieret: 2. vt mortui in locis ab hominum frequentia remotis et procul ab oppidis tumularentur, nec praetereuntes peſtifero foetore infeſtare facile poſſent: 3. vt viae publicae, vrbiumque plateae ſollicite expurgarentur, et ciues, ne qua impuritatis contagio negotia domeſtica interpellaret, cadauera beſtiarum inhumata nullibi in publicis locis proiici paterentur.

Leproſos ab hominum conſortio ſegregari eo magis expediebat, quo vero ſimilius eſt, morbum iſtum contagioſum fuiſſe vel certe haereditarium. [p]) Lauationes autem et comae

n) Leuit. XII. 4. XIII. 46. XV. XXII. 3 — 7. Num. V. 2. IX. 6. ſqq.

o) Leuit. XVII. 16. Num. XIX. 13. 20.

p) Videtur hoc patere ex ipſis legibus Moſaicis ad leproſos eorumque ex ciuitate relegationem ſpectantibus, et ex plurimis aliis S. S. locis, v. c. Num. V. 12. 2. Sam. III. 29. quo loco Dauides rex Ioabi poſteris, et 2. Reg. V. 27. vbi Eliſaeus propheta ſeruo ſuo eiuſque poſteris ſempiternam et haereditariam lepram imprecatur. Doctores Talmudicos etiam contagioſam leprae indolem paſſim commemorare legi. Profani ſcriptores, tum medici, tum hiſtorici, varios morbos, et nonnullos leprae Iudaeorum diſſimillimos leprae

comae detonſionem tum hiſce aegrotis, tum etiam illis, qui
B 2 tinea

leprae nomine complexi ſunt; quamuis nonnulli etiam, [elephantiae, leuces ſ. vitiliginis albae et lichenum nominibus, interdum illam ipſam, quae Iudaeis familiaris erat, lepram deſignaſſe videantur. Caeterum ad vnum fere omnes lepram, elephantiaſin et alios, quos modo dixi, morbos, contagioſis et haereditariis annumerant, aut, niſi diſertis verbis id dicant, tamen ſuis temporibus creditum fuiſſe ſignificant. Cf. HERODOTVS L. I. §. 138. qui Perſas ſedulo ſibi a leproſorum conſuetudine cauiſſe et peregrinos eo morbo affectos tota regione expuliſſe refert; PLINIVS L. XXVI. c. 1. qui elephantiaſin Pompeii magni tempore in Italiam inuectam *tranſitu oſculi* potiſſimum propagatam fuiſſe narrat; ex medicis vero antiquis, ARETAEVS π. χρ. π. L. II. c. 3. 13. CAELIVS AVRELIANVS tard. Paſſ. L. IV. c. 1. ſub fin. AETIVS Tetrab. IV. S. 1. 120. PAVLVS AEGIN. L. IV. c. 2. ACTVARIVS Meth. med. II. 11. VI. 8. et de morb. dignoſc. L. II. c. 20. Ex recentioribus, PROSPER ALPINVS, TVRNERVS, FORESTVS, AND. PARAEVS, FERNELIVS, ETTMVLLERVS, TH. BARTHOLINVS aliique multi idem affirmarunt. Nec dubitari profecto poteſt, illam lepram, quam milites ex bellis ſic dictis ſacris, quae et *cruciata* vocant, reduces, in Europam intulerunt, contagioſam fuiſſe, cum breuiſſimo tempore malum iſtud vbique diuulgatum fuerit, principesque et magiſtratus ſatis mature de auertendo periculo et ſiſtenda contagione conſilia ceperint. Exſtruebantur nempe tum publico ſumtu, tum priuatorum munificentia, noſodochia plurima, (*Domus leproſorum* a ſcriptoribus medii aeui nuncupantur) in quae leproſi, ſocietate ciuili excluſi, ſeſe reciperent. Quorum cura cum ſancti Lazari equitibus ab initio demandata eſſet, factum hinc eſt, vt ad noſtra tempora vulgare *Lazarethi* nomen tranſiret. Seculo XIImo, Ludovico VIII. Galliae regnum tunc tenente, in vniuerſa Europa 19000, et anno 1225 in ſola Gallia vltra 2000 domus leproſorum numerabantur, ex quo facile omnino patet, quanta vi et celeritate dirus iſte morbus per omnem Europam increuerit. Fuiſſe tunc temporis omnes, qui morbo iſto laborarent, principum prouidentia a reliquorum ciuium ſocietate ſegregatos, et ſeorſim habitare iuſſos, ne malum latius ſerperet, docent illa, quae hodienum exſtant, edicta; regum Franciae, Ludouici IX. promulgatum a. 1269. Philippi Audacis, Ludouici X. a. 1315 Iohannis a. 1362 1365. Comitum Prouinciae, Caroli II. a. 1293. et Renati, regis Siciliae a. 1454. Waldemari denique, Marchionis Brandenburgici literae donatiuae annorum 1315. 1317. et 1319. de quibus poſtremo loco dictis MOEHSENIVS nuper (*Geſchichte der Wiſſenſch. in der Mark Brandenburg*) retulit. Ipſos adeo religionis miniſtros et epiſcopos, vt leprae magis magiſque contagione propagatae obviam iretur, ſollicitos fuiſſe, ex conciliorum hiſtoria patet. Nam cum primis iam eccleſiae Chriſtianae temporibus patres Synodi Ancyranae a. C. 314. conuocatae, Can. 37. leproſos ſeorſim et inter daemoniacos, quos dicebant, religioſis concionibus intereſſe iuſſiſſent, idem interdictum non modo in aliis conciliis repetitum

et

tinea vel impetigine eſſent affecti, commode omnino et ſapienter imperat lex Moſaica. Neminem enim fugit, in plurimis morbis cutaneis balnea efficacem praeſtare medicinam, ideo potiſſimum, quod cutim humectant, morbidam et rodentem materiem detergunt, perſpirationem ſuppreſſam reſtituunt, lentos humores attenuant et diſſoluunt, vaſis inertibus vigorem reddunt, et boni blandique ſucci per vaſa elaborandi materiem ſuppeditant. Accedit ſcriptorum medicorum

et confirmatum fuit, verum etiam tanta ſeueritate in leproſos animadverſum eſt, vt a ſacris prorſus excluderentur, donec in Concilio Lateranenſi III. quod a. C. 1179. Alexander III. Pontifex M. congregauerat, ſuos ſacerdotes et templa ſibi habere ipſis permiſſum eſt. Ceſſauit quidem poſtea huius Europaeae leprae contagium, ita vt ſuperiori ſeculo in Germania noſtra non niſi raro morbus iſte occurreret, (v. GREG. HORSTII epiſtola a. 1624. ſcripta, in *Opp.* T. II. p. 343.) manſerunt tamen in aliis Europae regionibus haud pauca eius veſtigia; in Galliae nempe et Hiſpaniae oris auſtralibus, inprimis in Galloprouincia (cf. *Nachricht von dem Ausſatz in der Gegend von Martigues in der Provence, aus einem Schreiben des D.* IOANNIS *zu Aix; in den medic. Bemerk. einer Geſellſch. von Aerzten in London* T. I. p. 183. et RAYMOND *Traité de la lepre ou de l'Elephant*) in Norwegia (cf. ROLAND MARTIN *Abhandl.* etc. *in den Schwed. academ. Abhandl. v. I. 1760.*) in Suecia (v. LINN *Diſſ. de lepra*, in Amoenit. acad. T. VII. et ODHELIVS *in Schwed. acad. Abhandl. v. I. 1774.*) in Islandia (v. VNO *von* TROIL *Reiſe nach Island* p. 89. 287. ſqq.) et alibi. Ex omnibus vero iis, qui noſtra aetate lepram vel elephantiaſin in Europaeis regionibus a ſe deprehenſam retulerunt, vix vnus aut alter eſt, qui contagioſam huius morbi indolem diſſimulauerit. Agnouerunt eandem, HILLARY in Elephantiaſi et lepra inſulae Barbadoae (*v. Beobacht. über die Veränderungen der Luft und die epidem. Krankh. auf d. Inſel Barbados* p. 385. ſqq. 397. ſeqq.) caeteroquin exiſtimans, (p. 404.) morbum *Yaws* Americanis dictum lepram priſcorum Iudaeorum eſſe, quod mihi tamen ob ea, quae P. M. v. NIELEN (*Samml. für praktiſche Aerzte* T. VII. p. 370 — 413.) de hoc morbo commentatus eſt, ſecus videtur; COVZIER in lepra indica inſulae Maſcarinae, *Iourn. de medec.* Decbr. 1757. (hic tamen a parentibus tantum ad prolem, a nutricibus ad alumnos tranſire contendit,) TH. HEBERDEN in lepra inſulae Maderae v. *Medical Tranſact.* T. I. et SCHILLINGIVS in lepra Surinamenſium et Nigritarum. V. huius *Commentationes de lepra* L. B. 1777. et LORRY *de morbis cutaneis* T. I. p. 677. ſeqq. verſ. Germ. — Equidem paullo fuſius de hoc argumento expoſui, tum quod ab inſtituto meo non prorſus alienum eſſe videretur, tum quod nonnulli extiterint, qui lepram contagioſum morbum eſſe aut fuiſſe negarent.

dicorum auctoritas, qui balneorum in lepra et elephantiaſi vtilitatem vno quaſi ore praedicarunt.[q] Neque vero crediderim, lauationum neceſſitatem apud Hebraeos tunc demum leproſis incubuiſſe, cum ſanitati iamiam eſſent reſtituti et a ſacerdote expiati, ſed potius vigente adhuc morbo, ſi opus eſſet, balnea adhibita fuiſſe. Videtur hoc quodammodo ex eo conſequi, quod leproſus, quamuis eſſet a ſacerdote ſanus mundusque iudicatus, nondum tamen in ciuium ſocietatem reciperetur, donec ſeptem interiectis diebus bis lavaſſet.[r] Fidem quoque facit meae ſententiae, Naamanis Syri hiſtoria, quem peſſima lepra aegrotantem Eliſaeus propheta ſepties Iordanis aquis lauari iuſſit, eoque ſanitati reſtituit.[s] Caeterum nullus dubito, alia quoque leprae remedia apud Iudaeos fuiſſe, quorum tamen notitia non ad vulgus pertinuiſſe, ſed ſolis ſacerdotibus concredita fuiſſe videtur.[t])

Salubre quoque erat praeceptum, vt illi, qui lepra contaminatas aedes adirent, corpora veſtesque abluerent. Non-

 dum

q) CELSVS L. III. c. 25. balneo quidem in hoc morbo raro vtendum eſſe praecipit, ita tamen, vt non omnino damnet. ARETAEVS χρ. π. L. II. c. 13. balnea cum ſapone magnopere laudat. cf. etiam, quae GALENVS *comment. in Hippocr. aphoriſm.* L. VI. *de compoſ. medicam. ſec. loc.* L. V. c. 3. et *Meth. med. ad Glauc.* L. II. c. 12. CAELIVS AVRELIANVS tard. paſſ. L. IV. c. 1. et AETIVS Tetrab. IV. S. I. 132. de cura leprae tradiderunt. Recentiores, quos ſupra laudaui, omnes, inprimis autem SCHILLINGIVS, balnea in hoc morbo magnae vtilitatis eſſe teſtantur.

r) Leuit. XIV. 8. 9.

s) Reg. V. 10. ſqq.

t) Deuteron. XXIV. 8. *Caue tibi a leprae contagio, diligenter obſeruando ea omnia, quae Leuitae ſacerdotes vobis praecipient. Quaecunque illos docui, vos obſeruatote.* Patet, ni fallor, ex hisce verbis; 1. lepram eiusmodi morbum fuiſſe, cuius contagium poſſet declinari apto regimine, nec euitata tantum leproſorum conſuetudine, verum etiam idonea victus moderatione, etc. inprimis autem, vt exiſtimo, munditie: 2. fuiſſe quandam lepram ſanandi normam Leuitis et ſacerdotibus praeſcriptam. Expediebat autem iſtam medendi rationem non diuulgari; alias enim profecto non erant defuturi, qui, vt receſſus leproſis imperati moram taediumque effugerent, celato morbo eius curationem in ſe ipſi ſuſciperent, quo nihil poterat eſſe reipublicae damnoſius

dum quidem conſtat inter eruditos, quae fuerit huius leprae domuum natura: alii enim veram lepram fuiſſe putant, quae ex viuis corporibus contagione quadam in muros tranſierit,[u]) alii vero aedium ab efflореſcente nitro (quod Halonitrum et Aphronitrum dixerunt veteres) eroſionem aut cariem leprae nomine in Moſaicis legibus inſigniri cenſuerunt.[v]) Quicquid autem horum fuerit, lauationes, illis, qui in aede eſſent, parem vtilitatem praeſtitiſſe exiſtimo. Etenim ſi vere contagioſum leprae virus muros ipſos inficeret, non facile certius efficaciusque poterat periculum corporibus viuis inde imminens auerti; ſi vero nitrum lateres et calcem exederet, ſponte intelligitur, ſanitati contrarias fuiſſe eiusmodi habitationes, quae in noſtris etiam regionibus non quidem ipſius nitri efflореſcentis vi nocius, ſed mucidarum exhalationum a loci humiditate prouenientium veſtesque ipſas tetro odore inficientium abundantia corpori infeſtae eſſe ſolent; quo fit, vt morbi varii ingruant ex eorum genere, qui a perſpiratione ſuppreſſa aerisque corrupti afflatu naſcuntur. Ad iſtos autem praeuertendos nihil poterat munditie magis conuenire.

Tranſeo

ſius et ad augendam contagionem aptius.

u) Inter recentiores SCHILLINGIVS inprimis l. c. p. 187. ſqq. hanc opinionem adoptauit, quam tamen non omnino mihi placere fateor. Non enim video, qui fieri potuerit, vt leprae virus ex viuo corpore in aedium muros tranſiret, cum leproſi, ſimulac morbus externa macula ſeſe manifeſtaret, ſacerdotem conſulere lege cogerentur. Cuſtoditi deinceps et ſecluſi non poterant aedibus propriis contagionem inferre, neque id antea, quam receſſum ſacerdos imperaret, facile contingere poterat, ſiquidem, vt par eſt, leprae Iudaeorum aliquam cognationem cum lepra Arabum intercedere credamus, quae lento paſſu ingraueſcit, et ab initio nec foetore nec materia virulenta exſudante ſeſe prodit, adeoque ſub haec prima tempora viuis fortaſſe corporibus non vero lapidibus aedium communicari poſſe videtur.

v) R. MEAD. *Medica ſacra ſ. de morbis inſignioribus, qui in Bibliis commemorantur, commentarius.* Gotting. 1749. 8. Cap. 7. de lepra. MICHAELIS *deutſche Ueberſ. des A. T. mit Anmerk. für Ungelehrte* in animadu. ad Leuit. C. XIII. EIVSD. *Moſ. Recht* T. IV. §. 211. p. 265. ſqq.

Tranſeo nunc ad illum legis Moſaicae locum, qui ad ſeminis profluuium ſpectat. w) Difficillimum eſt, fateor, determinare, quale morbi genus fuerit, iuuabit tamen nonnulla momenta hoc loco collegiſſe, ex quibus deinceps huius morbi naturam non quidem certo definire, ſed coniicere tamen licebit. Et primum quidem ex ipſis legislatoris verbis patet, genus morbi duplex fuiſſe, alterum, cum humor foedus ex pudendis emanaret, alterum, cum fluxus iſte eſſet ſuppreſſus. Deinde, quod vtrique ſexui communis morbus iſte fuerit, ex illis verbis colligo, quibus Moſes leges cunctas de immunditie morboſa datas ſummatim repetit. x) Periculoſum denique et forte contagioſum fuiſſe, ſuadent omnia, praeſertim vero ſingularis illa legislatoris ſollicitudo, qua cauit, ne vllo modo poſſet vitium ex morboſo corpore in ſanum tranſire. Omnia nimirum tam ſubtiliter deſcripta ſunt, vt in ipſis legibus ad lepram ſpectantibus, prolixis caeterum et perſpicuis, vix tantum curae adhibitum fuiſſe videatur, ne leproſi corporis virus ſanis affricaretur. Non modo enim cubile, ſtragula, veſtes, ſedilia et vaſa morbo iſto laborantis, vt impura damnantur, verum etiam diſertis verbis declaratur, immunditiei participes

w) Leuit. XV. 2 — 13. verba, quae huc maxime pertinent, haec ſunt: אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא׃ וְזֹאת תִּהְיֶה טֻמְאָתוֹ בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ אֶת־זוֹבוֹ אוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ טֻמְאָתוֹ הִוא. Graecus interpres hunc locum ita vertit: Ἀνδρὶ ἀνδρὶ, ᾧ ἐὰν γένηται ῥύσις ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἡ ῥύσις αὐτοῦ ἀκάθαρτός ἐστι· καὶ οὗτος ὁ νόμος τῆς ἀκαθαρσίας αὐτοῦ· ῥέων γόνον ἐκ σώματος αὐτοῦ διὰ τῆς ῥύσεως, ἢ συνέστηκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ διὰ τῆς ῥύσεως, αὕτη ἡ ἀκαθαρσία αὐτοῦ ἐν αὐτῷ. LVTHERVS: *Wenn ein Mann an ſeinem Fleiſch einen Fluß hat, derſelbe iſt unrein. Dann aber iſt er unrein, wenn ſein Fleiſch vom Fluß eitert oder verſtopft iſt.* Ill. MICHAELIS: *Wer einen Saamenfluß hat, der iſt unrein; der Saamenfluß ſei fließend oder habe ſich verſtopft, ſo iſt er unrein.*

x) l. c. v. 33. quem locum LXX. ita verterunt: Οὗτος ὁ νόμος τοῦ γονοῤῥυοῦς — — καὶ τῷ γονοῤῥυεῖ ἐν τῇ ῥύσει αὐτοῦ, τῷ ἄρσενι ἢ τῇ θηλείᾳ.

cipes fore, quicunque eiusmodi aegroti inguina contrectaſſent, vel ab illo manibus illotis prehenſi, vel exſpuentis ſaliua commaculati fuiſſent.[y]) An ea fuerit morbi natura, vt a parentibus ad ſobolem migraret, definire non audeo, affirmauerim tamen lubentius quam negauerim.[z])

Conſiderantibus nobis haec omnia, vix puto, vllum alium morbum, ex iis, quos nunc nouimus, cum ſeminis iſto profluuio, cuius Moſes meminit, magis conuenire, quam gonorrhoeam et leucorrhoeam malignam; nec facile aliquis hunc ipſum morbum a Moſe deſignari ambigeret, niſi certum eſſet, medicos antiquos hoſce morbos prorſus ignoraſſe, eosque noſtro orbi tunc demum innotuiſſe, cum lues venerea ex inſulis Americae, vt fertur, per Hiſpanos in Europam aduecta aliquamdiu ſaeuierat. Equidem temeritatis iudicii culpam vix effugerem, ſi apud veteres auctores Graecos et Latinos gonorrhoeae malignae vel morbi vllius, cum lue venerea probabili argumento comparandi, vllam mentionem fieri contenderem. Qui vero ex hoc veterum ſilentio colligunt, luem veneream, gonorrhoeam et leucorrhoeam malignam in nulla vnquam veteris orbis parte ſponte extitiſſe, nec potuiſſe hos morbos, niſi ab exteris acceptos exſiſtere, audacius id faciunt, argumento parum idoneo vſi. Etenim quod inter Graecos Romanosque rerum medicarum ſcriptores nemo vnus extiterit, qui de gonorrhoea virulenta et morbis venereis quicquam literis mandaret, ignoratio forte morbi fecit, eo, quo illi ſcriberent, tempore et loco nunquam viſi; nihilominus tamen non video, quid obſtet, quo minus in Africae Aſiaeque plagis calidiſſimis, quarum notitiam veteres non habebant, iam antiquitus tum gonorrhoea virulenta, tum morbi venerei, dum cauſſae morbi non deeſſent, homines infeſtare potuerint. Non ignoro quidem medicis

y) l. c. v. 4 — 12.

z) cf. 2. Sam. III. 29. quo loco Dauides rex praeter alias diras hoc quoque Ioabo imprecatur, ne vnquam inter eius poſteros deſit, qui ſeminis profluuio laboret.

medicis de prima origine et cauſſis mali venerei in locis illius natalibus parum conſtare. Quas tamen veroſimillimas excogitarunt, coeli ardorem humidamque intemperiem, incolarum vaga venere aeſtuantium laſciuiam, ſanguinisque menſtrui ex calore vehementi natam virulentiam,[a]) eas omnes non vni Americae proprias, verum omnibus omnino calidiſſimis telluris regionibus communes eſſe inficiabitur nemo, qui loca iſta vel ipſe adierit, vel quae de his in itinerariis relata ſunt, attento animo legat. Neque vero ex eo, quod ad Graecos et Romanos morbus iſte non tranſiit, ſatis certo argumento contendi poteſt, ne in Aſiae quoque et Africae calidiſſimis illis et remotiſſimis regionibus illum antiquiſſimis iam ſeculis exſtitiſſe. Non rara enim ſunt morborum exempla, qui cum diu iam alicubi inter domeſticos fuiſſent, patriam tamen ſedem non niſi poſt plura ſecula egreſſi ſunt. Conſtat variolas per Arabiam Aethiopiamque diu admodum, antequam Europaeos inuaderent, graſſatas fuiſſe, et in his locis inquilinas fuiſſe et αὐτόχθονας; morbillos item conſtat ab Arabicis auctoribus, vt antiquum et domeſticum morbum deſcribi; vtroque tamen morbo ſcimus veteres tum Graeciae tum Italiae populos intactos fuiſſe. Scorbutum porro, quod malum inde ab hominum memoria in Europae oris borealibus incolis graue fuiſſe videtur, an Graeci et Romani olim experti fuerint, eſt, quod dubites. Nec mirum, de peregrinis iſtis morbis Graecis Romanisque veteribus nihil conſtitiſſe, quos ab illorum contagio tutos praeſtaret terrarum longe a patriis ſedibus diſſitarum ignorantia. Raro enim, ſi vnquam, nec niſi tempeſtatibus vel itineris erro-

a) V. ASTRVC de morb. vener. L. I. c. 12. — Solent interdum in Europaeis regionibus feminae ſalaciores, a venereo malo caeteroquin immunes, viris, quibuscum catameniorum tempore conſueſcunt, ſola ſanguinis menſtrui virulentia varia mala venereo morbo propria communicare; ita vt hi vrinae difficultatem et ardorem, acris ſaniei profluuium, cancroſas glandis eroſiones, vrethrae exulcerationes etc. a tali concubitu patiantur. Vid. C. F. HVNDERTMARK Progr. *de ozaena venerea.* Lipſ. 1758. p. 4. not. a.

errore coacti ad oras maritimas Aſiae Africaeque remotiores appellebant, et omnino de tanta telluris, de qua nunc nobis conſtat, vaſtitate pars tantum exigua itineribus ipſis innotuerat. Accedit, quod illi ipſi, quos aut ſcientiae lucriue cupiditas, aut calamitas in remotiores terrae plagas deduxerat, perfunctoria breuique locorum luſtratione contenti de noſcendis incolis parum curioſi eſſent, domumque reuerſi, periculorum metu, raro regiones nouiter inuentas iterum adire ac diligentius peragrare auderent. Quomodo itaque fieri potuiſſet, vt morbos barbarorum hominum, quos ipſi alto ſupercilio contemnebant, nullo conſuetudinis et mutuorum vinculo cum illis coniuncti, domum ſuam referrent? — Quae cum ita ſint, nihil obſtare putauerim, quo minus varii morbi et inter hos illi etiam, de quibus nunc agitur, lues venerea et gonorrhoea maligna, calidiorum terrarum incolas antiquiſſimis iam temporibus infeſtare potuerint. Immo fieri potuit, vt latius etiam vagati, cum in regiones veteribus notiſſimas aliquando penetraſſent, paullatim ita prorſus ceſſarent, vt eo tempore, quo vetuſtiſſimi Graecarum et Romanarum rerum ſcriptores viuerent, nullum eorum veſtigium ſupereſſet. Nam et aliis exemplis conſtat, morborum aliquod genus poſt longum temporis interuallum deficere poſſe. Nouimus varios morbos olim populis Europaeis graues, progreſſu temporis mitigatos, poſtremo exſtirpatos fuiſſe. In his lepra eſt, quae ter in Europam migrauit, b) ter receſſit, vt noſtra aetate pauca eiusdem veſtigia ſuperſint. Huc quoque pertinet peſtis illa ſudatoria, (ſudor anglicus) quae ſeculis XV et XVI. in variis Europae regionibus, praeſertim in Anglia, vnde ortum traxerat, magnam ſtragem edidit, deinceps vero prorſus euanuit. Eandem fortaſſis ſortem lues venerea et gonorrhoea experta eſt, ſiue intra

b) primum quidem Pompeii Magni tempore v. PLINIVS L. XXVI. c. I. deinde Seculo p. C. N. VII. vel VIII. denique Seculo XII.

intra veteris orbis plagas ſemper olim ſeſe continuerit, ſiue aliquando vetuſtiſſimis temporibus, quorum ſcriptores praeter Moſen nulli extant, vlterius progreſſa, poſtmodum prorſus euanuerit et in obliuionem venerit. Nam mali huius atrocitatem dies, vt videtur, minuit, cum ſollertiſſima et per tria fere ſecula continuata medicorum obſeruatione conſtiterit, antiquam huius morbi vim atque virulentiam paullatim mirum in modum lenitam fuiſſe; quae quidem ſpem haud exiguam faciunt, fore, vt aliquando dira haec peſtis prorſus euaneſcat, et de medio tollatur, donec forte temporum viciſſitudine iterum aliquando redeat.[c])

Videbor forſan in his, quae hactenus propoſui, nimis longus fuiſſe, ſed profecto plura ſuperſunt argumenta, quibus gonorrhoeae malignae et venereae antiquitas probabili quadam ratione defendi poſſet, niſi lectoribus nimia prolixitate taedium creare vererer.*) In vniuerſum autem, quae hactenus dixi vt ſeminis profluuium a Moſe commemoratum gonorrhoeam malignam fuiſſe oſtenderem, ita compa-

 rata

c) de his egregie expoſuit ASTRVC l. c. c. XIV. quo loco etiam aliorum Seculi inprimis XVI. et XVII. ſcriptorum in arte medica celebrium ſententias de futura luis venereae imminutione collegit.

*) Conſtitueram ante, huic libello appendicis loco animaduerſiones nonnullas adiicere, quibus, etiamſi inauditam in Europa olim veneream luem fuiſſe dubitari non poſſit, vulgarem tamen opinionem, qua morbus ille ex America tantum ad nos perueniſſe et in obſidione Neapolitana a. 1495. ab Hiſpanis primum ad Gallos et per hos porro ad reliquas Europae gentes tranſmiſſa fuiſſe creditur, argumentis, ex hiſtoria potiſſimum illorum temporum petitis, quodammodo labefactari oſtenderem. Mutaui tamen conſilium, et laborem iam inchoatum deſtitui, cum amplius eſſe videretur hoc argumentum, quam quod perfunctorie tantum pertractari poſſet. Fortaſſe, ſi plura de hoc argumento notatu digna aliquando collegero, ſeorſim de illo exponam, niſi quidem laborem hunc, quod vehementer opto, anticipet Vir doctiſſimus, qui nuper in Ephemeridum Gottingenſium anni 1782 partic. 37. de Tomo quarto *Hiſtoriae antiquae regni Mexicani*, a FR. XAV. CLAVIGERO italice ſcriptae, elegans et accuratum iudicium tulit, ibidemque in varia ſe incidiſſe narrauit argumenta hiſtorica, quibus luem veneream non ex America, ſed ex ora Guineenſi Africae in Europam delatam fuiſſe, probabile ſibi eſſe videatur.

rata ſunt, vt nitantur communi ſententia eorum, qui morbum iſtum ſemper a ſiphylitico contagio naſci exiſtimant. Quod ſi tamen, de quo vehementer dubito, certo demonſtrari poſſet, luem veneream in nullis vnquam veteris orbis regionibus, antequam per Hiſpanos ex America adueheretur, ſedem quaſi et domicilium poſuiſſe, ex illa, quam leges Moſaicae teſtantur, gonorrhoeae malignae antiquitate, magnum, fateor, pondus accederet eorum opinioni, qui gonorrhoeae contagioſum virus a ſiphylitico differre cenſuerunt. Quid mihi de hac re videatur, huius loci non eſt declarare, cum aſſenſum ex vtraque parte nunc cohibere, quam a propoſito nimis aberrare malim. Illud tamen, quod ad rem noſtram propius ſpectat, facere non poſſum, quin adiiciam, commemorari paſſim a medicis ſcriptoribus, medii inprimis aeui, morbi quoddam genus, quod ſane venereae indolis non fuit, nihilominus tamen gonorrhoeae malignae cognatum fuiſſe videtur. Aiunt nempe, qui naturam eius deſcribunt auctores,[d]) oriri interdum a coitu cum *foeda muliere, dolores, pruritum, ardorem, puſtulas et vlcuſcula in vrethra cum vrinae difficultate et acris materiei profluuio.* Similia fere ſymptomata Arabes nonnulli commemorarunt; a quibus etiam ſcriptores medii aeui nomen morbi mutuati, Arabicum vocabulum latino *calefactionis* ſiue *arſurae* expreſſerunt. *Foedam mulierem* autem neutiquam, vt nonnullis recentioribus viſum eſt, ſiphylitico morbo laborantem dixerunt, ſed promiſcuo vocis vſu, mox eam, quae menſtruo

d) Sec. XIII. GVIL. de SALICETO *Chirurg.* L. I. c. 48. et LANFRANCVS *Practicae ſ: Art. compl. chirurg.* Tract. III. Doctr. 2. c. II. et Doctr. 3. c. II. Sec. XIV. BERN. GORDONIVS *Lil. medic.* partic. I. c. 22. partic. VII. c. 5. 10. de GADDESDEN *Roſ. angl.* c. de cura vlcerum virgae. GVIDO de CAVLIACO *Chirurg. magn.* Tract. VI. Doctr. 2. c. 7. §. 9. Sec. XV. circa a. 1400. VALESCVS de TARANTA *Philon.* L. VI. c. 6. L. VII. c. 39. PETRVS de ARGELATA *Chirurg.* L. II. Tract. 30. c. 3. cf. de his FREIND *Hiſtory of Phyſick* part. II. p. 346. ſqq. ASTRVC *de morb. vener.* l. c. c. VI. et VII.

ſtruo ſanguine exſoluitur, mox vlcere vel cancro matricis affectas, longe frequentiſſime vero leproſas hoc nomine nuncupauerunt.[e]) Habes itaque in his exempla morbi, gonorrhoeae malignae ſimillimi et a ſiphylitica tamen contagione alieni.

Quicquid autem horum fuerit, ſeu ex venereo contagio natum fuerit ſeminis iſtud profluuium, de quo Moſaica lex ſcripta eſt, ſeu a concubitu cum menſtruali aut leproſa muliere, ſeu ex aliis quibuscunque cauſis ortum traxerit, hoc tamen, puto, facile patet, illud, niſi ipſam gonorrhoeam virulentam, huic tamen, vt nullum aliud, ſimillimum fuiſſe. Neque enim ſi ad gonorrhoeam, quam nos benignam dicimus, lex Moſaica ſpectaret, eadem impuritatis cenſura morbus iſte a legislatore notari potuiſſet, ſeu flueret foedus humor, ſeu interceptus eſſet. Illud certe corruptionis inſons gonorrhoeae genus eo ipſo ſanatur, quod humor emanare deſinit, cum plerumque a laxitate et debilitate partium oriatur, adeoque vigore naturali reſtituto fluxus ſponte cohibeatur. Altero autem morbi genere laborantibus, quod malignum dici conſueuit, ſponte et ante tempus accidens profluuii ceſſatio, ſalutaris haud eſt, imo potius maiorem noxam afferre iudicatur, cum illa, quae humores corrupit, acrimonia, ſubacta prius et expurgata non fuerit. Eſt quoque virulentae gonorrhoeae tanta vis, vt vel ſolo contactu ſanis corporibus nocere poſſit, quod in benigna ſecus eſt. Videtur ſane Moſes auertendi huius contagii cauſa non modo ſeminifluos e ſocietate ciuium remouiſſe, ſed hos quoque, qui illos tetigiſſent, eorumque ſuppellectili vſi eſſent, reos immunditiei ſtatuiſſe. Lauationes autem prudenti omnino conſilio, non vigente morbo, ſed ſublato praeſcripſit, quippe debilitatis viribus confirmandis magnopere profuturas.

e) cf. auctores modo laudati, et inprimis IO. de GADDESDEN in cap. *de infectione ex concubitu cum leproſo vel leproſa.*

futuras. Neque poterat facile quicquam huic fini magis convenire quam balnea frigida. Solemus enim noſtro etiam aevo, gonorrhoea virulenta eo vsque ſanata, vt tantum acrimoniae expers profluuium ob vaſorum laxitatem ſuperſit, praeter alia, quae comprimunt et adſtringunt medicamenta, frigidas lotiones adhibere. Eaedem tamen ad benignae etiam gonorrhoeae curationem proſunt, vnde, qui noſtris argumentis fidem denegantes profluuium ſeminis Moſi dictum gonorrhoeam benignam fuiſſe pertinaciter contendunt, hoc tamen vltro dabunt, lauationes ſalubri conſilio indictas fuiſſe.

Quod autem ſpontaneum ſeminis profluuium per inſomnia paſſos immundos eſſe pronunciauit, partim eo id conſilio feciſſe videtur diuinus legislator, vt iuuenes crebro contractae impuritatis taedio, ne forte naturae plenioris vitio identidem a negotiis publicis et priuatis arcerentur, coniugia maturarent,[f]) partim vt lauationis neceſſitate ob impuritatis notam impoſita robur amiſſum balneis frigidis recuperarent.

Quae Moſes de puerperis lochia fundentibus, de feminis, quibus menſes fluunt et haemorrhagia vteri laborantibus, conſtituit, ea vno iam ſermone complectar, cum his omnibus eadem ſubfuiſſe videatur ratio, ſanguinis nempe vterini in regionibus calidis ad putredinem inclinantis corruptela. Nolo, quae PLINIVS[g]) de menſtrui ſanguinis tetra virulentia commentus eſt, quaeque portentiloquus ille THEOPHRASTVS PARACELSVS[h]) de hoc excremento iactauit, quod venenorum peſſimum eſſe dicebat, recoquere; haec enim aniles fabulae ſunt. Neque etiam ita credulus ſum, vt fidem habeam TAVERNIERIO,[i]) qui feminas Cafras tantae virulentiae ſanguinem menſtruum fundere aſſerit, vt Europaei, ſi quando

f) cf. MICHAELIS *Moſ. R.* §. 214. T. IV. p. 296.

g) H. N. L. VII. c. 15.

h) Paramirum L. 4.

i) *Six Voyages des Indes.* part. II. L. III. p. 601. ed. 12. 1678.

quando illis eo tempore vrinam mittentibus propius adſtiterint, capitis dolore, febre, immo ipſa nonnunquam peſte corripiantur. Nam iſta quidem veritatis fidem excedens narratio, pro ſcriptoris illius credulitate, e vulgi ſermone hauſta videtur: nihilominus tamen non deficiunt alii auctores, iique circumſpectiores et rerum iſtarum intelligentes, qui feminas calidarum regionum indigenas acriorem et quodammodo virulentiorem ſanguinem per naturalia excernere teſtantur.[ii]) Cuius rei, quae cauſſa ſit, non difficile dictu eſt. Ardor enim coeli, quemadmodum acredinem humoribus omnibus addit, et vehementius concitatos pronos ad corruptionem efficit, ita vterino etiam ſanguini vehementius incaleſcenti acrimoniam et putredinem prope conciliat. Non itaque dedecebat legislatorem, proſpicere, ne puerperae, itemque vteri profluuio aegrotantes vel conuictu et conſuetudine cum viris vel immunditie corporis aliis et ſibi ipſae nocerent: quod ipſum praeclare ſeceſſu vtriſque, vt impuris, et lauationibus imperatis perfecit.

Vidimus, quantum fuerit in legislatore Ebraeorum munditiei ſtudium. Sed audio qui obiiciunt, quae hactenus expoſita ſunt, ea non ad publicam munditiei apud omnes ciues commendationem, ſed ad morborum curam et ſingulares quosdam caſus ſpectare. Ego vero exiſtimo, nulla alia ratione munditiei ſtudium in republica potuiſſe certius excitari, quam vt illis omnibus, qui vel caſu vel morbo immundi facti eſſent, a conſortio cum caeteris et a ciuilibus negotiis interdiceretur. Cum enim eiusmodi ſeceſſum plenum taedii et moleſtiae eſſe oporteret iis, qui in publico verſari et res ſuas quotidie agere vel labore quaeſtum facere conſueuiſſent, effectum eſt, vt ſedulo ſibi cauerent a morbis aliis-

ii) Europaeae etiam foeminae, in regiones illas calidiſſimas profectae, haud raro morbos varios experiuntur, quos a menſtrui ſanguinis acrimonia naſci probabile eſt. cf. CLARKE *Beobachtungen über die Krankheiten auf langen Reiſen nach heißen Gegenden* a. d. Engl. 1778. p. 30.

aliisque rebus omnibus, quibus ex lege immunditia contraheretur, adeoque corpori maiorem curam adhiberent, iisdemque lotionibus, quas abſtergendae atque expiandae impuritatis cauſſa lex imperauerat, cauerent, ne qua eiusmodi labe corpus contaminarent. Igitur hoc pacto exemplo eorum, qui lege tum immundi haberentur tum expiarentur, munditiei ſtudium omnibus ciuibus commendatum eſt.

De veſtitus ſalubritate et munditie pauca omnino in legibus Moſaicis conſtituta ſunt. Referenda tamen ad hunc locum eſt lex illa, quae veſtes lepra contaminatas impuritatis nota damnat, easdemque comburi iubet.[k]) Noui hanc veſtium lepram Moſaicarum legum commentatoribus durum negotium faceſſere, nec ego tantum mihi ſumo, vt quaeſtionem hanc difficultate, qua vna maxime laborat, ſoluturum me eſſe confidam. Non exiſtimauerim tamen, vitii huius veſtibus inhaerentis indolem leprae corporum ſimilem prorſus fuiſſe, vt nonnullis viſum eſt, qui legislatorem eas veſtes damnare cenſuerunt, quibus leproſum virus ex viuo corpore immiſſum eſſet. At non video, quid peculiari lege tunc opus fuiſſet, cum eo ipſo, quod leproſi homines ex ſocietate ciuium remouerentur, omnis quoque illorum ſupellex immunda et communi vſui inepta euaderet. Praeterea vero, quod maximum eſt, legislator pannorum et linteorum lepram pariter impuram pronunciat, ſiue ſtamen tantum ſiue ſubtemen ſiue vtrumque corruperit.[l]) Eoque ipſo agnoſcit, fieri poſſe, vt in parte tantum panni labes haereat, pars integra ſit. Quod quo pacto in panno leprae contagione corrupto contingere potuerit, difficulter dixeris. In ipſius certe materiei, panno conficiendo adhibitae, vitio admittendo magis minusue idoneae, diuerſitate, cauſſa quaeri non poteſt. Neque enim licitum erat Iudaeis, veſte ex duplici materie, lana v. c. et lino contexta vti.[m]) Veſtem autem

k) Leuit. XIII. 47. ſqq.
l) ibid. 48. 49. 51. etc.
m) ibid. XIX. 19. Deuteron. XXII. 11.

tem ſimplicis texturae, ſiue mere lanea ſiue linea tantum eſſet, totam certe occupaſſet leprae virulentia, vtpote per halitum et vlcerum ſaniem transfuſa. Nouimus noſtris quoque temporibus morbis variis aegrotantium veſtes ita contaminari, vt ſanis illas induentibus certiſſimum periculum afferant. In his tamen morbis nullus eſt, cuius virus telam, quam attigit, non totam penetret, ſed in ſtamine tantum vel ſubtemine conſiſtat; nullus, qui in veſte ab aegroto ſepoſita, perinde ac in ea, qua corpus iam tegitur, latius ſerpat. Ipſa cancro conſumtarum et ſideratarum ſ. ſphacelo affectarum partium teterrima licet ſanies, nunquam tamen vltra linteorum partem eam, quam loco affecto proximam ab initio imbuerat, in illis a corpore demtis diffunditur. Quae cum ita ſint, neſcio an morbi contagio recte tribui poſſit vitium iſtud veſtium, cui leprae nomen a Moſe datum eſt. Putauerim potius, vocabulum iſtud a corpore viuo ad corpora exanimia translatum fuiſſe, eadem ſermonis licentia, qua nos quoque interdum vtimur, dum v. c. arbores et ſaxa cancro adeſa eſſe dicimus, quando in his aliquid humiditate, putredine vel aeris intemperie corruptum eſt.[n]) Quod igitur ad illam pannorum laneorum lepram attinet, placet Ill. MICHAELIS ſententia, exiſtimantis, leproſam lanam dici eam, quae ab ouibus morbo enectis vel ſcabioſis ſumta eſt.[o]) Vſu enim conſtitit, eiusmodi lanam aſperam eſſe et inutilem, vt etiam telae ex tali materia confectae paulatim hinc inde exedantur, et, qui illis veſtiuntur, ſanitatis periculum adeant. Similiter coriorum lepram, cuius meminit Moſes, illud ipſum vitium fuiſſe putauerim, quod tum caeterorum animalium ſenio aut morbo conſumtorum exuuiis inhaeret, tum bouinis praeſertim pellibus ex armentaria lue conciliari ſolet.

Illae

n) *Krebs*, ſ. *Brand* illud arborum vitium dicitur, quo, nondum prorſus emortuae, hinc inde putreſcunt. Prior illa vox nonnullis etiam lapidum quorundam v. c. calcarei et arenarii et Granitis mollioris fatiſcentiam ſignificat.

o) *Moſ. R.* §. 211. T. IV. p. 262.

Illae enim fragiles ſunt et ſaepius ſemeſae quaſi apparent, et ſanitati non parum officiunt. p) Linearum autem veſtium lepra qualis fuerit me neſcire fateor.

Caeterum illud dubium non eſt, vt opinor, Hebraeorum legislatorem his ſuis legibus de lepra veſtium promulgatis ſanitati publicae egregie proſpexiſſe, et morbis, qui a veſtium ſordibus aliisque vitiis proueniunt, obuiam iuiſſe. Effecit ſimul ſapienti hoc conſilio, vt ciues veſtium munditiei in regione calida ſummopere neceſſariae ſtuderent, ne quid illae vitii contraherent. Caeterum, licet de veſtium materia nihil praeceperit, lineis tamen vt puriſſimis plurimum fauiſſe videtur, cum his ſolis ſacerdotes vti voluerit, q) quo forte factum eſt, vt et reliqui, morum ſanctitati hoc tribuentes, ſacerdotum, quos maximopere ſuſpiciebant, habitum aemularentur et lineas veſtes ſibi comparare ſtuderent, quarum commoda et vſum in Aegypto iam didicerant.

Inprimis autem ad illa inſtituta, quibus munditiei corpori ſalutari apud Iſraelitas proſpiciebatur, circumciſio referenda eſt. r) Credendum vero eſt, hanc pudendorum membranam praecidendi eonſuetudinem, antequam diuino mandato apud gentem Hebraeam legis auctoritatem adipiſceretur, non omnino ignotam fuiſſe, cum Deus Abrahamum, vt egregie monuit ILL. MICHAELIS, s) ſe ſuosque circumcidere, ſimpliciter tantum iuſſerit, t) nec, quomodo id fieri deberet, illum docuerit, quod tamen in re prorſus noua et periculo non vacua ſummopere neceſſarium fuiſſet. Quod ſi ſcriptorem diuinum, hanc a Deo datam inſtitutionem, quam quippe ſuo tempore repetere opus non erat, reticuiſſe dicas, quaero, quo pacto Abrahamus difficilis et cruentae operationis

p) Noſtri eiuſmodi coria dicunt: *Abdeckerleder, gefallene oder erſtunkene Leder.*

q) Exod. XXVIII. — cf. etiam IOSEPH. *Antiq. Iudaic.* L. III. c. 8.

r) Geneſ. XVII.

s) *Moſ. R.* T. IV. §. 184. p. 27.

t) Geneſ. XVII. 11. 12.

tionis artificium vix edoctus, eius exercendi ſtatim tam peritus euaſerit, vt eodem die, non ſibi tantum, ſed filio etiam ſeruorumque ſatis numeroſae familiae praeputia ſolus circumcidere potuerit, veluti factum eſſe paginae ſacrae teſtantur.[u]) Quapropter equidem ad ſententiam FRID. BOERNERI[v]) et ILL. MICHAELIS[w]) accedo, fuiſſe nimirum fortaſſis iam eo tempore inter ſeruos Abrahami *circumciſores*, h. e. chirurgiae, vt ita dicam, circumciſoriae peritos, qui herum in operatione iſta adiuuarent. Videtur autem in hac etiam re, quod in multis aliis factum eſſe nouimus, ſapientia diuina ad hominum mores et locorum ingenium ſeſe conformaſſe, vt, quod forte iam antiquitus natura iubente ſalubriter inſtitutum fuerat, poſtea religionis cauſſa ſimul et ſanitatis in legem abiret. Quatenus religionis cauſſa praecepta fuerit circumciſio, huius loci non eſt diſpicere, cum vniuerſa illa diſputatio ad rerum diuinarum interpretes pertineat; facere tamen non poſſum, quin adiiciam, Deum vix eo conſilio circumciſionem vel inſtituiſſe, vel apud poſteros Abrahami retinuiſſe videri, vt externo hoc diſcrimine gentem Hebraeam a caeteris omnibus populis ſeiungeret. Conſtat enim tum profanorum ſcriptorum teſtimoniis, tum ipſa codicis ſacri auctoritate, Idumaeos[x]) Phoenices,[y]) Col-

u) Geneſ. XVII. 23. 26.

v) Diſſ. *de ſtatu medicinae apud veteres Hebraeos*, Witteb. 1755. §. 23.

w) *Moſ. R.* §. 185. p. 28. 29.

x) *Ierem.* IX. 25. 26. vbi Idumaei inter circumciſos recenſentur. Videntur autem illi, perinde ac Arabes, Iſmaelis progenies, circumciſionem, quam a gentis communi patre Abrahamo tenebant, ſequiori aeuo negl'exiſſe, ita tamen vt antiquae religionis memoriam ſeruarent. Neque enim veroſimile videtur, vniuerſam Idumaeorum gentem, ſi nullam antiqui ritus venerationem retinuiſſet, circumciſione ab Hyrcano Iudaeorum pontifice ſub exilii poena imperata, tam facile obtemperaturam fuiſſe, velut eos feciſſe IOSEPHVS Antiq. Iud. L. XIII. c. 17. hiſce verbis commemorat: *καὶ ἅπαντας τοὺς Ἰδουμαίους ὑποχειρίους ποιησάμενος (Ὑρκανὸς) ἐπέτρεψε αὐτοῖς μένειν ἐν τῇ χώρᾳ, εἰ περιτέμνειν τε τὰ αἰδοῖα καὶ τοῖς Ἰουδαίοις νόμοις χρῆσθαι θέλοιεν. οἱ δὲ πόθῳ τῆς πατρίου γῆς, καὶ τὴν περιτομὴν καὶ τὴν ἄλλην τοῦ βίου δίαιταν ὑπέμειναν τὴν αὐτὴν Ἰουδαίοις ποιήσασθαι.*

y) HERODOT. L. II. §. 134. p. 180. ed. Ampl. Reizii.

chos[z]) Aethiopes[a]) et Aegyptios circumciſionis ritum inde ab antiquiſſimis temporibus obſeruaſſe. Sed cum ad Aegyptios nunc deuoluta ſit oratio de horum circumciſione ſtatim ea ſubiiciamus, quae apud veteres auctores leguntur, vt deinceps eo commodius de vſu circumciſionis in regionibus auſtralibus diſputatio poſſit inſtitui.

§. III.

Leges et inſtituta Aegyptiorum ad munditiem corporum et veſtium ſalubritatem ſpectantia.

Quo tempore circumciſionis ritum Aegyptii inſtituerint, nemo veterum ſcriptorum memoriae prodidit. Vetuſtiſſimis ſane temporibus inter Aegyptios obtinuiſſe ipſoque adeo familiae Iſraelis in Aegyptum tranſitu antiquiorem fuiſſe probabile eſt. Fuerunt quidem tum veterum tum recentiorum ſcriptorum haud pauci,[b]) qui Aegyptios ab Hebraea gente circumciſionis ritum didiciſſe contenderent. Sed vero conſentaneum haud videtur, Aegyptios ritus vllos, nedum religioſos, qualis circumciſio putabatur, mutuatos fuiſſe ab hominibus peregrinis, quos, vt barbaros et pecuariam facientes contemnerent, immo ob carnium bubularum et ouillarum eſum, tanquam ipſorum deos menſis apponentes, odio etiam haberent.[c]) Quid? quod ipſos Aegyptios neglectum circumciſionis vſum Iudaeis exprobaſſe ex aliquo ſacri codicis loco coniici poſſit.[d]) Adde, quod PHILO et IOSE-

z) HERODOT. l. c. DIOD. SIC. L. I. p. 12. edit. Rhodom.

a) HERODOT. l. c. p. 181. DIOD. SIC. L. III. p. 165. de Troglodytis Aethiopica gente.

b) quorum argumenta vide apud IABLONSKIVM *panth. Aegypt.* §. 7. p. 12. ſq.

c) *Geneſ.* XLIII. 32. XLVI. 34. *Exod.* VIII. 26.

d) *Ioſ.* V. 9. quo loco Deus Iſraelitas in Palaeſtina nuperrime circumciſos ita alloquitur; *Hac die vos Aegyptiorum criminatione* (ὀνειδισμὸν verterunt LXX) *abſolui.* — Circumciſis annumerantur Aegyptii, *Ierem.* IX. 25. 26.

IOSEPHVS, alioquin in ſuae gentis ſacris aduerſus Aegyptios vindicandis admodum diligentes, nuspiam Aegyptios a Iudaeis circumciſionem adſciuiſſe tradant, neque etiam Graecorum ſcriptorum contrariam ſententiam, data licet eius rei opportunitate, vsquam refutent. [e])

Exiſtimarunt multi, ſolis apud Aegyptios ſacerdotibus et Iſidis ſacris initiatis circumciſionis neceſſitatem incubuiſſe, atque vt hoc euincerent, ad HERODOTI [f]) PHILONIS, [g]) IOSEPHI [h]) et ORIGENIS [i]) loca illa prouocarunt, quibus de circumciſione Aegyptiorum exponitur. At in HERODOTI quidem verbis illis, quae excitant, nihil omnino inuenio, quo ſententia iſta poſſet defendi. [k]) Enumerat enim ille primo loco mores et conſuetudines omnibus Aegyptiis communes, et in his etiam circumciſionem commemorat, deinceps vero ſigillatim ſacerdotum vitae genus deſcribit. PHILO autem et IOSEPHVS ſimpliciter ſacerdotes Aegyptiorum, non *ſolos*, circumcidi ſcribunt, et IOSEPHVS Apionem etiam, qui, quantum ſcio, ſacerdos non erat, ſed grammaticus, acriter vituperat, quod patrias leges adſpernatus, circumciſionem in ſe ipſe neglexerit, donec, morbo genitalium vindicta diuina quaſi immiſſo, coactus praeputii ſectionem, fruſtra licet, admitteret. [l]) ORIGENES denique hoc tantummodo teſtatur, apud Aegyptios licitum fuiſſe nemini niſi circumciſo, literas ſacras arteſque ſublimes et arcanas ediſcere, ſacerdotiumue capeſſere, aut Iſidi initiandum ſe praebere. Manifeſto autem nihil aliud hiſce verbis declaratur, niſi hoc, ſacerdo-

e) PHILO *de circumciſione* in Opp. Colon. Allobr. 1613. f. p. 625. IOSEPH. *Antiqu. Iud.* L. VIII. c. 4. *contra Apion.* L. I. p. 1047. L. II. p. 1069. Opp. ed. Colon. Allobr. 1610. f.

f) L. II. c. 36. 37.

g) *de circumc.* l. c.

h) *contra Apionem* L. II. p. 1069.

i) *Comment. in Epiſt. ad Rom.* c. II. 13.

k) Verba Herodoti haec ſunt: c. 36. *τὰ αἰδοῖα ὧλλοι μὲν ἐῶσι ὡς ἐγένοντο, πλὴν ὅσοι ἀπὸ τούτων ἔμαθον· Αἰγύπτιοι δὲ περιτάμνονται — 37: τά τε αἰδοῖα περιτάμνονται, καθαριότητος εἵνεκεν, προτιμῶντες καθαροὶ εἶναι ἢ εὐπρεπέστεροι. οἱ δὲ ἱρέες κ. τ. λ.*

l) *contra Apion.* l. c.

cerdotes *inprimis* circumciſionem religioſe obſeruaſſe, eademque peregrinis quoque hominibus, ſi qui arcanae religionis Aegyptiacae cupidi eſſent, opus fuiſſe; quod ipſum Pythagorae etiam exemplo conſtat, quem antequam religioſis Aegyptiorum myſteriis initiaretur, circumciſum fuiſſe legimus.[m]) Praeterea HERODOTVS, quem, tanquam hiſtoriarum ſcriptorem inter Graecos vetuſtiſſimum, merito reliquis in hac re anteponere mihi videor, tum illo, quem ſupra exſcripſi, tum alio quodam loco, de circumciſione Aegyptiorum ita diſſerit, vt vulgo inter Aegyptios receptum eius vſum fuiſſe non obſcure ſignificet.[n]) Idem fere ex DIODORO SICVLO[o]) et STRABONE[p]) patet. Adde, quod AMBROSIVS[q]) decimo quarto aetatis anno Aegyptios circumcidi conſueuiſſe affirmat. Vnde ſatis certo, opinor, argumento conſequitur, Aegyptios omnes ritus iſtius obſeruationi adſtrictos fuiſſe, cum verba, quibus ſcriptor vtitur, generalia ad ſolos ſacerdotes Iſidisque myſteriis initiandos ob aetatis mentionem adiectam referri haud poſſint.

Circumciſionis ritum, quis primus inter Aegyptios inſtituerit, ex veterum relationibus non liquet; atque hoc ipſum remotiſſimae antiquitatis argumentum eſſe videtur, cum vix vllam aut diuini cultus apud Aegyptios caerimoniam, aut ciuilis etiam vitae conſuetudinem ad originem ſuam et auctores ſeu veros illos ſeu fictos Graeci ſcriptores non retulerint. HERODOTVS ipſe neſcire ſe fatetur, vtrum Aegyptii an vero Aethiopes circumciſionem primi inſtauraverint, rem enim eſſe vetuſtate originis admodum obſcuram.[r])

Idem,

m) cf. Auctores, qui de vita Pythagorae ſcripſerunt.

n) L. II. c. 104.

o) *Bibl. Hiſt.* L. I. p. 12. 50. edit. Rhodom.

p) *Geogr.* L. XVII. p. 1180. ed. Almelov. Solus, quantum noui, STRABO, femellas etiam in Aegypto circumcidi meminit.

q) *de Abrahamo* L. II. c. 11.

r) L. II. §. 104. αὐτῶν δὲ Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιόπων οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁκότεροι παρὰ τῶν ἑτέρων ἐξέμαθον· ἀρχαῖον γὰρ δή τι φαίνεται ἐόν.

Idem, quem modo laudaui ſcriptor, munditiei gratia Aegyptios praeputia reſecaſſe teſtatur. [s]) Quam rationem ipſos Aegyptios agnouiſſe, non negantibus id ipſum Iudaeis, etiam ex PHILONE patet, qui inter alias, quae circumciſionem ſuadeant, cauſſas, primam facit carbunculum, peſſimum genitalium morbum, cui ſic obuiam itum fuiſſe exiſtimat. [t]) Neque id abſonum videbitur iis, qui meminerint, HERODOTVM et PHILONEM de hominibus calidas regiones incolentibus ea, quae retulimus, ſcripſiſſe. In his enim mucus ille et ſebaceus liquor, quem glandulae paruae Littrii coronae glandis circumpoſitae exſudant, facillimo negotio tantam contrahit acrimoniam, vt praeputium et glandem arrodat, quo fit, vt niſi ſaepius haec loca mundentur, varii inde morbi, inflammatio, carbunculi, ſerpigines, phimoſis et paraphimoſis exſiſtant, praeſertim, ſi largis ſudoribus corpus perpetuo madeat, quibus cutis illarum partium ita laxatur et extenuatur, vt laeſionem facile ſentiat. Ipſis etiam rerum argumentis docemur affectiones iſtas morboſas calidarum regionum incolis facile accidere. Nam et itineraria et relationes iſtarum rerum medicae fidem faciunt, his, qui ſub coelo feruido degunt, multum ſordium inter praeputium et glandem colligi, idque tanto facilius contingere, quo longius et ſuper glandem productius a natiuitate eſſe ſolet harum regionum incolis praeputium. Inde non raro iis, qui recutiti non ſunt, parteſque illas crebrius aqua eluere negligunt, aliquid ſub praeputio abſcedere et ſordida vlcera naſci referunt, [v]) ideoque etiam Chriſtianos in hiſce regionibus

s) *καθαριότητος ἕνεκεν κ. τ. λ.* l. c. §. 37.

t) *de circumc.* l. c. πολλὰ δὲ εἶναι (εἰκὸς) τὰ προτέποντα τὴν εἰσαγωγὴν τῶν παλαιῶν διατηρεῖν καὶ ἐπιτελεῖν, τὰ δ' ἀνωτάτω τέτταρα· ἓν μὲν, χαλεπῆς νόσου καὶ δυσιάτου πάθους ἀπαλλαγὴν, ἣν ἄνθρακα καλοῦσιν ἀπὸ τοῦ καίειν ἐντυφόμενον, ὡς οἶμαι, ταύτης τῆς προσηγορίας τυχόντος, ἥτις εὐκολώτερον τοῖς τὰς ἀκροποσθίας ἔχουσιν ἐγγίνεται· δεύτερον τὴν δι' ὅλου τοῦ σώματος καθαριότητα, κ. τ. λ.

v) cf. NIEBVHR *Beſchreibung von Arabien* p. 77.

nibus habitantes, non religionis, ſed ſanitatis cauſſa pueros circumcidere.[w])

Caeterum an viros reddat circumciſio ad procreandam ſobolem aptiores, huius loci non eſt diſputare. Dubitauerim tamen, an ſit aliquod in circumciſione foecundiae adiumentum, quicquid de hac re dixerit PHILO[x]) licet illam gignendi facultati non obeſſe cognoſcam. Nam et noſtris temporibus, multas regiones a recutitis habitari notum eſt, quae tamen ideo nihilo magis incolarum multitudine abundant.

Redeo nunc ad Aegyptios, quos in omni propemodum vitae genere munditiei plurimum ſtuduiſſe ex veterum ſcriptis apparet. Cum enim, vt PLVTARCHVS ait,[y]) ſanitatis curam ſemper maximi aeſtimarent, hoc inprimis inſtitutis variis gentis auctores et legumlatores contenderunt efficere, vt ciues munditiei, in qua videlicet haud leue ad valetudinem momentum eſſe ſentiebant, adſuefacerent, eamque religionis etiam titulo illis commendarent.[z]) Tondebant aſſidue capita et corpus totum radebant,[a]) pilos reiectaneas corporis partes eſſe rati et inutiles.[b]) Qua quidem in re

etſi

w) illi v. c. qui per Abyſſiniam et Nigritiam paſſim habitant, Coptico ritui addicti, nec non Chriſtiani Indiae Orientalis, qui a S. Thoma cognominantur.

x) *de circumc.* l. c. τέταρτον δὲ καὶ ἀναγκαιότατον (τῶν προτρεπόντων τὴν περιτομὴν διατηρεῖν) τὴν πρὸς πολυγονίαν κατασκευήν. λέγεται γὰρ ὡς εὐοδοῖ τὸ σπέρμα μήτε σκιδνάμενον μήτε περιρρέον εἰς τοὺς τῆς ποσθίας ὡς ἦλθε κόλπους· ὅθεν καὶ τὰ τεμνόμενα τῶν ἐθνῶν πολυγονώτατα καὶ πολυανθρωπότατα εἶναι. cſſ. etiam IO. FRID. BAVER Diſſ. *de cauſa foecunditatis gentis circumciſae in circumciſione quaerenda* Lipſ. 1739. et SAL. BERNH. WOLFSHEIMER Diſſ. *de cauſis foecunditatis Ebraeorum nonnullis ſacri Codicis praeceptis innitentibus.* Hal. 1742.

y) *de Iſide et Oſiride* c. 94. cf. HERODOT. L. II. §. 77.

z) Munditiei curam ad religionis cultum retuliſſe Aegyptios, patet ex HERODOTI verbis §. 37. qui de variis Aegyptiorum inſtitutis ad munditiem ſpectantibus expoſiturus, ſermonem ita exorditur: θεοσεβέες δὲ περισσῶς ἐόντες μάλιστα πάντων ἀνθρώπων, νόμοισι τοιοῖσιδε χρέονται κ. τ. λ. cf. §. 64.

a) HERODOT. L. II. §. 36. L. III. §. 12.

b) PLVTARCH. *de Iſ. et Oſir.* c. 4. de Iſiacis potiſſimum.

etſi naturae humanae ignorantia perperam ratiocinati ſunt, re ipſa tamen ſanitati haud mediocriter conſuluerunt, cum pilorum nimius in corpore prouentus regionum calidarum incolis ob ſudoris et ſordium retentionem damnoſus ſit. Lavabantur etiam fere quotidie, nec, niſi luctus tempore, hoc intermittebant.[c]) Plerique autem nudi et ſine calceamentis educabantur ob commodam coeli temperiem[d]), et adulti veſtibus tenuibus,[e]) ex lino contextis vtebantur, quas ſemper mundas nitidasque ſeruare maximopere ſtudebant.[f]) Erat enim lini fertiliſſima Aegyptus,[g]) cuius etiam texendi artificium ab Aegyptiis, vt videtur, inuentum, ab his deinde ad alias gentes traductum eſt.[h]) Non tamen regionis ad lini prouentum opportunitas potius, quam munditiei cura lintearum veſtium vſum incolis commendauit, hanc ipſis Aegyptiis veſtitus gentilitii rationem prae ſe ferentibus.[i]) Quapropter, etſi lanas non omnino adſpernabantur, iis tamen ad penulas tantum et lacernas vtebantur,[k]) nec fas erat lanea veſte amictum ſacris intereſſe.[l]) Vellera enim pecorum perinde ac pilos a natura tanquam peregrinum aliquid et ſuperfluum corpore expelli, atque ideo nec pura nec caſta eſſe exiſtimabant.[m]) Sacerdotes autem maxime munditiei magiſtros et exempla habebant, quibus cum reliqua vitae omnis ratio ad certas quasdam leges exigebatur, tum illud praecipue diligenter curandum erat, vt corpus purum et ab illuuie

liberum

c) DIOD. SIC. *B. H.* P. I. L. I. p. 65. 81.

d) DIOD. SIC. l. c. p 72.

e) HERODOT. L. II. §. 36.

f) ID. ibid. §. 37. *εἵματα δὲ λίνεα φορέουσι ἀεὶ νεόπλυτα, ἐπιτηδεύοντες τοῦτο μάλιστα.*

g) PLINIVS L. XIX. c. I.

h) HERODOT. l. c. §. 105. STRABO L. II. p. 762. quorum vterque Colchos, tum ob alias cauſſas, tum ob lini apud eos frequentem culturam Aegyptiorum coloniam eſſe exiſtimat.

i) PLVTARCH. *de Iſ. et Oſir.* c. 4. *ἐσθῆτα παρέχειν — — τῷ σκέποντι μὴ βαρύνουσαν, εὐάρμοστόν δε πρὸς πᾶσαν ὥραν, ἥκιστα δὲ φθειροποιὸν, ὡς λέγουσι.*

k) HERODOT. l. c. §. 81.

l) HERODOT. l. c. PLVTARCH. l. c.

m) PLVTARCH. l. c.

liberum ſeruarent. Igitur quotidie, noctu etiam, ſaepius lauabant,[n]) corpusque totum tertio quouis die radebant, ſedulo cauentes, ne ſordes aut pediculi corporis ſanctitatem polluerent.[o]) Veſtibus aliis quam linteis vti nefas illis erat [p]) atque, vt vno verbo rem omnem complectar, corpus purum caſtumque ſeruare maxima ſollicitudine laborabant. Iſta vero puritatis cura, etſi fortaſſis a ſuperſtitione et affectata mollitie non procul abfuit, id tamen commodi habuit, vt ciues ſalutari corporis regimini adſueſcerent.[q]) Nihil enim ad vulgus regendum plus valet, quam ſacerdotum, in quos omnes intuentur, ſanctitas; quemadmodum et principum erga leges obſequium, harum auctoritatem maxime firmat.

§. IV.

Leges et inſtituta Graecorum veterum, munditiei veſtitusque aptae rationi conſulentia.

Graecos paullo ſerius de munditie ciuium et veſtitus ratione ad ſanitatem attemperanda cogitaſſe, tanto minus mirandum

n) HERODOTVS l. c. §. 37. ſacerdotes Aegyptios bis de die, bis noctu, PORPHYRIVS autem περὶ ἀποχ. ἐμψ. L. IV. §. 7. ter omnino quotidie, mane nimirum, cum a ſomno ſurgerent, deinceps ante prandium, tandem cum irent cubitum, frigida lauaſſe ſcribit.

o) HERODOT. l. c. PLVTARCH. l. c. c. 4.

p) HERODOT. l. c. §. 37. PLVTARCH. l. c. c. 4. Ad hanc linteas veſtes gerendi et deraſo capite incedendi conſuetudinem alluſit IVVENALIS Sat. VI. v. 548. ſq.

Qui grege linigero circumdatus et grege caluo
Plangentis populi currit deriſor Anubis —

Sanctiores tamen ſacerdotum Aegyptiorum veſtes ex goſſypio, quod Graeci ſcriptores interdum, perinde ac Hebraei, ſub communi vocabulo *lini* comprehendunt, colligo ex PLINIO L. XIX. c. 1. *Superior pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui goſſypium vocant, plures xylon, et ideo lina inde facta xylina* — — *Veſtes inde ſacerdotibus Aegypti gratiſſimae.*

q) Hermeti ſalutare munditiei moderamen Aegyptios tribuiſſe, apparere videtur ex DIOD. SIC. L. I. p. 14. vbi tum aliarum rerum, tum etiam τῆς περὶ τὸ σῶμα πρεπούσης πλάσεως inuentor praedicatur.

randum eſt, quanto minus ſub temperato coelo, quam in calidiori terrarum plaga, viuentibus munditiei neglectus nocet; non, quod nullum ſanitati detrimentum afferat, ſed quod minus manifeſtum. Lycurgus adeo parum e republica eſſe corporis cultum arbitratus eſt, vt iuuentutem Spartanorum in nuditate et ſordibus adoleſcere vellet, nec niſi paucis aliquot anni diebus lauacra indulgeret,[r]) licet natationem in fluminibus, non munditiei, ſed exercitii roborisque cauſſa imperaret. Neque inter philoſophos Graecos defuerunt, qui munditie, non illa tantum, quae modum iuſtum excedens merito reprehenditur, ſed ſalubri etiam et corpori neceſſaria, quam ipſam quoque in vitio poſitam eſſe putabant, contemta, ſqualorem in amictu omnique vitae ratione affectarent, mentem non rectius, quam externi decoris negligentia, exornari et excoli poſſe rati. Sed iſta quidem opinio paucos ſectatores nacta eſt, et ciuitatum rectoribus merito diſplicuit, non ignaris, tum animi virtutibus, tum corporis etiam integritate ciuium felicitatem ſpectari, nec liberales eſſe poſſe et honeſtos, qui tam parui ſe ipſi aeſtimarent, vt corporis etiam ſanitatisque curam homine ingenuo digniſſimam omitterent. Balneorum tamen publicorum vſum ſcimus diu apud veteres nullum, immo HIPPOCRATIS adhuc aetate, vt GALENVS exiſtimat, rarum fuiſſe.[s]) Vnde neceſſe fuit, vt, qui vellent, in ſcaphis tantum et ſoliis domi ſuae lauarent.[t]) Sequente tamen tempore plurima balnea, tum in priuatorum aedibus, tum publico ſumtu, exſtructa fuerunt. Et publica quidem balnea, quorum vſus

r) PLVTARCH. *Lycurg.* c. 31.

s) HIPPOCR. *de vict. rat. in morb. acut.* p. 395. ed. Foeſ. ἔστι δὲ ὅτε ἧσσον χρηστέον (λουτρῷ) διὰ τὴν ἀπαρασκευαστίην τῶν ἀνθρώπων. Ἐν ὀλίγῃσι γὰρ οἰκίῃσι παρασκευάσαι τὰ ἄρμενα, καὶ οἱ θεραπεύοντες ὡς δεῖ — καὶ γὰρ σκέπης ἀκάπνου δεῖ, καὶ ὕδατος δαψιλέος, καὶ τοῦ λουτροῦ συχνοῦ, καὶ μὴ λίην λάβρου, ἤν γε μὴ οὕτω δέοι. κ. τ. λ. Cf. GALENI *commentar.* in hunc locum.

t) ἐν ταῖς σκάφαις καὶ πυέλοις. SVIDAS in v. βαλανεῖον.

paruo redimebatur pretio, cum gymnaſiis plerumque coniuncta erant. Prae reliquis autem Graeciae vrbibus, Corinthus multis iisdemque ſplendidis lauacris, tam priuatis quam publicis, abundabat, quibus poſtea acceſſerunt ea, quae Hadrianus Imperator ſuo ſumtu aedificauit. [u]) Caeterum balneorum perinde ac gymnaſiorum cura apud Athenienſes magiſtratibus mandata fuiſſe videtur, quos Ἀστυνόμους dicebant; [w]) viſaque eſt balneorum tutela tantopere cum publica ſalute coniungi, vt ſingularibus etiam quibusdam legibus lauantium ſecuritati conſuleretur. Cuius rei argumento eſſe poteſt vel vna illa celebrata Athenienſium lex de furibus balneariis (λωποδύταις) lata, qua illi, qui ex balneis aliquid ſurripuiſſet, capitis ſupplicium irrogabatur, [x]) cum in alios fures mitius leges animaduerterent, rei furto ablatae decupli tantum poena ſtatuta.

De veſtium munditie parum apud Graecos conſtitutum fuiſſe comperi. Turpe tamen habebatur et homine ingenuo indignum, ſqualida tunica indutum in publico verſari. Inprimis autem in mulieribus munditiei neglectum, vt par erat, adeo auerſabantur, vt legibus etiam in eiusmodi turpitudinem animaduerterent, mille drachmarum mulcta ſancita,

u) PAVSAN. *Corinth.* 2.

w) Aſtynomi vrbis aediumque publicarum et priuatarum pari propemodum auctoritate, ac apud Romanos, Aediles, curam gerebant. ARISTOTELES *Polit.* L. V. c. 8. officia illorum ita deſcripſit: ἡ τῶν περὶ τὸ ἄστυ δημοσίων καὶ ἰδίων ἐπιμέλεια, ὅπως εὐκοσμία ᾖ, καὶ τῶν πιπτόντων οἰκοδομημάτων καὶ ὁδῶν σωτηρία καὶ διόρθωσις· καὶ τῶν ὁρίων τῶν πρὸς ἀλλήλους, ὅπως ἀνεγκλήτως ἔχωσι, καὶ ὅσα τούτης ἄλλα τῆς ἐπιμελείας ὁμοιότροπα. καλοῦσι δ' ἀστυνομίαν οἱ πλεῖστοι τὴν τοιαύτην ἀρχήν. Breuius VLPIANVS in Comment. in Timocrateam DEMOSTHENIS: ἀστύνομος ὁ ἐπὶ τὸ εἶναι καθαρίαν τὴν πόλιν ἀσχολούμενος. cf. CAR. SIGONII *de republ. Athen.* L. IV. c. 3. p. 176. T. V. Opp. ed. *Ph. Argelati* Mediol. 1736.

x) Verba huius legis ſeruauit DEMOSTHENES in *Timocratea* p. 476. ed. Hieron. Wolfii. εἴ τις — — τῶν σκευῶν τὶ τῶν ἐκ τῶν γυμνασίων ὑφείλετο ἢ ἐκ τῶν βαλανείων, ἢ ἐκ τῶν λιμένων ὑπὲρ δέκα δράχμας, καὶ τούτοις θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν. Multa de hac lege diſputat ARISTOTELES *Problem.* XXIX. 14. cf. SAM. PETITI *Comment. in LL. Att.* L. VII. T. 5.

ta, ſi qua femina, cultus liberalis cura omiſſa, ſordida et non ornata in publicum prodiret [y]) nomine eius etiam ignominiae cauſſa in Ceramico a Gynaeconomis in tabula expoſito. [z]) Legimus etiam Solonem adulteras ornatus mundique muliebris vſu prohibuiſſe, [a]) propterea, quod honeſtas tantum matronas ornatiorem cultum decere putaret, et muliebre ingenium, veſtitus elegantiae deditiſſimum, huius interdictione propoſita efficaciter a vitio deterreri et ad caſtitatis ſtudium facillime adduci poſſe conſideret.

§. V.

De Romanorum veterum legibus et inſtitutis munditiei veſtiumque ſalubritati proſpicientibus.

Romani antiquiſſimis temporibus munditiem corporis, publicis inſtitutis legibusque commendaſſe non videntur, cum vitae cultus morumque elegantiae expertes curae ſanitatis publicae vacare inter continua bella vix poſſent, et coelum etiam Italiae, olim aſperius ac frigidius, ad balneorum vſum parum inuitaret. Quotidie tamen iam tunc, vt SENECA ait, [b]) brachia et crura abluebant; caeterum nundinis toti lauabantur. Quo tempore primum balnea publica Romae exſtructa fuerint, neſcio, niſi quod ante Punica

 bella

y) Lex iſta extat apud HARPOCRATIONEM — χιλίας ζημιοῦσθαι τὰς κατὰ ὁδοὺς ἀκοσμούσας γυναῖκας. cf. SAM. PETIT. l. c. L. VI. T. 4.

z) IVL. POLLVX *Onomaſt.* L. VIII. Sect. 112. Γυναικόνομοι δὲ ἀρχοὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου τῶν γυναίκων· τὰς δὲ ἀκοσμούσας ἐζημίουν, καὶ τὰς ζημίας αὐτῶν γραφόντες ἐξετίθεσαν ἐπὶ τῆς πλατάνου ἐν Κεραμικῷ — Ipſi etiam Lacedaemonii, quos caeteroquin corporis munditiem et ornatiorem cultum non adeo multum curaſſe ſupra monui, ſqualorem tamen in foemina turpiſſimum eſſe agnouerunt, et magiſtratibus, quos ἁρμοσύνους vocabant, hoc negotium dederunt, vt mundo muliebri inuigilarent. — Vid. HESYCH. in voce ἁρμόσυνοι.

a) AESCHINES *in Orat. contra Timarch.* p. 196. Ed. l. Opp. *Demoſth. et Aeſch.*

b) epiſt. 86. Digna eſt haec epiſtola, quae tota legatur, cum quanto diſcrimine abfuerit priſcorum Romanorum circa balnea parſimonia a recentiorum in illis luxuria, grauiter ſimul et eleganter exponat.

bella nulla extitiſſe colligam ex eo, quod neque leges antiquiſſimas mentionem eorum vllam feciſſe, neque ad Aediles cenſoresue, operibus licet publicis, tum aliis, tum aquis etiam tuendis praefectos,[c]) inde ab eo tempore, quo magiſtratus iſti inſtituti ſunt, ſimul balneorum quoque curam relatam fuiſſe, apud veteres ſcriptores, quod ſciam, memoriae proditum ſit. At ſubſequente tempore, pacata vndique republica ac gentium deuictarum opibus ditata, magnus Romae eſſe coepit ac prope incredibilis balneorum numerus,[d]) cum et alii, et illi inprimis, qui magiſtratum vel ambirent vel capeſſerent, in edendis muneribus balneorum quoque magnifica exſtructione populi gratiam haud raro captarent.[e]) Cumque Romani prouincias non exercitibus tantum legumque auctoritate, ſed vitae etiam et artium cultu morumque vrbanitate in fide retinere diligenter ſtuderent, mirum non eſt, eos balneorum quoque frequentem vſum in prouincias introduxiſſe; quo factum eſt, vt in his quoque ingens thermarum publicarum numerus eſſet, nec facile vllum municipium ſplendidis aedificiis in hunc vſum exſtructis careret, quorum veſtigia haud pauca in veterum vrbium pagorumque ruderibus hodienum extant. Sanitati autem publicae tanto vt melius per balneorum vſum proſpiceretur, cuilibet ex populo, etiam infimae ſortis ciui et capite cenſo, poteſtas commode et quoties vellet lauandi data eſt. Et primis quidem temporibus per integrum diem vsque ad veſperam aditum ad balnea patuiſſe veroſimile eſt;[f]) vt tamen plurimi aeſtate octaua, hieme nona hora, ante coenam proxima, lauarent.[g]) Quod quidem tempus tam opportunum

c) CICERO *de legibus* L. III.

d) PVBLIVS VICTOR, quarti poſt C. N. ſeculi ſcriptor, Romae DCCCLVI. balnea publica fuiſſe teſtatur. Alii vltra nongenta numerarunt. Splendidiſſima autem et celeberrima erant Balnea Agrippae, Neronis, Titi, Domitiani, Traiani et Diocletiani.

e) Vt M. Agrippa in aedilitate. PLIN. L. XXXVI. c. 15.

f) IVL. CAPITOLINVS in *Alex. Seuero*.

g) MARTIAL. L. IV. Epigr. 8. L. XI. 53.

tunum ad lauationem viſum eſt, vt Hadrianus Imperator lege etiam ad populum lata edixerit, ne quis, niſi aeger, ante horam octauam balnea adiret.[h]) Poſtea vero Alexander Severus, rem gratam populo facturus, nocturna etiam balnea, oleo pro luminibus ſuo ſumptu praebito, conceſſit.[i]) Caeterum viliſſimo pretio, quadrante nimirum, thermarum vſus redimebatur[k]), impuberibus gratuitus erat.[l]) Gratis etiam nonnunquam populo balnea ab optimatibus et Caeſaribus praebita fuiſſe, M. Agrippae[m]) et Antonini Pii Caeſaris[n]) exemplo conſtat. Immo priuatorum adeo ſumtibus interdum lauationes exhibebantur, cuius rei argumentum eſt in legato balnei municipibus publice ab haeredibus praeſtandi, quod commemoratur in *l. 15. §. 3. Dig. de legat. et fideicommiſſ. III.* quo etiam pertinet *l. 30. §. 1. Dig. loc. cond.* Vt vero commoda eſſet lauatio, et ſufficiens ex publicis aquaeductibus aquarum copia lauaturis ſuppeteret, Aediles primum et deinde imperatores etiam prouiderunt.[o]) Cautum etiam legibus erat, vt quilibet tuto poſſet, nemine prohibente, in balneis lauare. Qui a balneo arcebatur, is iniuriarum actione experiri poterat.[p]) Porro in fures balnearios apud Romanos, perinde fere ac ſupra de Athenienſibus diximus, grauiori poena extra ordinem animaduerſum[q]) eoque effectum eſt, vt magna lauantibus eſſet ſecuritas. Omnis autem

h) SPARTIANVS in *Hadriano.*

i) LAMPRID. in *Alex. Sev.*

k) HORAT. *Sat.* L. I. 3. v. 137. Vnde etiam SENECA ep. 86. balneum rem *quadrantariam* dixit.

l) IVVENAL. Sat. II. v. 152.

m) qui in aedilitate praebuit gratuita balnea CLXX. PLIN. L. XXXVI. c. 15.

n) IVL. CAPITOLIN. in *Anton. Pio.*

o) Sic v. c. M. Agrippa in aedilitate aquam Virginem *gelidiſſimam et tactu iucundiſſimam* in vrbem deduxit, teſte PLIN. L. XXXI. c. 2. XXXVI. c. 15. balneorum potiſſimum gratia, vt colligi poteſt ex MARTIALI L. VI. epigr. 42. et L. XIV. epigr. 163. Plura de aquis in balneorum vſum ab Aedilibus et imperatoribus in vrbem corriuatis vid. apud IVL. FRONTINVM *de aquaeductibus vrbis Romae.* Huc quoque ſpectant duae conſtitutiones Theodoſii II. et Valentiniani III. *L. 5.* et *6. C. de aquaeductu.*

p) *L. 2. §. 9. Dig. ne quid in loco publ.*

q) Vid. *l. 1. Dig. de furib. balnear.*

autem balneorum publicorum cura penes Aediles erat, quos etiam munditias in thermis et vtilem ac ſalubrem temperaturam exegiſſe [r]) ac in reliquis etiam id operam dediſſe legimus, ne quid eſſet, quod valetudinem lauantium offenderet. [s]) Caeterum diſciplinae in balneis cum gymnaſiis coniunctis regendae praeerant *Gymnaſiarchi*, in balneis vero ſeorſim exſtructis *balneorum*, qui dicebantur, *praefecti.* [t]) His autem apparebant varii gymnaſiorum et balneorum miniſtri, aliptae, gymnaſtae, mediaſtini, fornacatores et alii, quorum officia hoc loco fuſius deſcribere ſuperuacaneum eſt, cum maximam partem ad rei gymnaſticae antiquitates alio loco tradendas pertineant. [v]) Calidis autem balneis Romanos vt plurimum vſos fuiſſe ex multis veterum ſcriptorum locis intelligitur, qui nimium thermarum aeſtum Romanis exprobrant. [w]) PLINIVS tamen frigidarum etiam lotionum vſum ab eo inde tempore, quo Euphorbus, Antonius Muſa, et Charmis Maſſilienſis, medici, eas aegrotis commendauerant, frequentiorem factum eſſe refert. [x]) GALENI certe tempore balnea tepida magis, quam frigida vulgo adhibebantur. [y]) Ceſſit vero paullatim vtiliſſima res in abuſum et luxuriam, vt plerique non ſanitatis et munditiei, ſed voluptatis cauſſa lauarent, atque adeo non pauci eſſent, qui bis aut ſaepius etiam quoti-

r) SENECA ep. 86.

s) Sic v. c. PLVTARCHVS *Sympoſ.* L. III. qu. 10. aediles cauiſſe narrat, ne balneorum conductores ignem oleaginis ligno ſuccenderent aut lolii ſemen in flammam iniicerent, quod interdum turbam hominum nimiam arcendi cauſſa feciſſe videntur, cum horum vapores lauantibus vertiginem et capitis dolorem creent.

t) *Balneorum Auguſti praefecti* nominantur in variis inſcriptionibus antiquis, quas vide apud H. MERCVRIALEM *de arte gymnaſtica* L. I. c. Caeterum thermarum calefactio etiam muneribus perſonalibus accenſebatur, vt ex *lege I.* §. 2. *Dig. de muner.* intelligitur.

v) De balneorum partibus, quas hoc loco, ne nimis morer lectores, commemorare nolo, vid. VITRVVIVS L. V. c. 10.

w) SENECA ep. 86. PLIN. L. XXXI. c. 9.

x) PLIN. L. XXV. c. 7. XXIX. c. 1.

y) *De ſanitate tuenda*, L. III.

quotidie balneis vterentur, lauationumque, calidarum praeſertim, nimia frequentia corporis vires eneruarent magis quam confirmarent.

Quemadmodum veſtitus curam, vetuſtiſſimis reipublicae temporibus non adeo magnam Romanis fuiſſe conſentaneum eſt, ita ſequentibus ſeculis, poſteaquam Aſia deuicta morum corruptelam diuitiae in ciuitatem inuexerunt, mollis atque effoeminati cultus tam ſtudioſi facti ſunt, vt repetitis legibus veſtium luxuria cohibenda eſſet, nec ſola mundities ſanitatis cauſſa ciuibus commendanda videretur. Poteſt tamen quodammodo huc referri Auguſti Caeſaris edictum, qui, viſa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus et clamitans, En inquit,

Romanos rerum dominos gentemque togatam!

Negotiumque aedilibus dedit, ne quem poſthac paterentur in foro circoue, niſi poſitis lacernis, togatum conſiſtere. [z]) Huc quoque ſpectat antiqua Metelli lex de fullonibus, quam C. Flaminium et L. Aemilium Cenſores ad populum ferendam dediſſe ex PLINIO diſcimus, [a]) quae quidem lex purgandi ac poliendi veſtes materiem et rationem fullonibus praeſcripſit, vt et mundae veſtes eſſent, et telae firmitati parceretur.

§. VI.

Epilogus.

Haec de munditiei publica apud veteres tutela dixiſſe ſufficiat. Apparet, ni fallor, eam a priſcis hominibus adeo neglectam non fuiſſe, vt potius ſtudium eius reipublicae ſalutare, prout neceſſitas ſuaderet, ſeu legibus propoſitis, ſeu ritibus variis atque inſtitutis, ſeu denique corpus mundum ſeruandi in vulgus data opportunitate, ciuibus commendauerint. Reperient forte noſtri etiam homines in illis veterum moribus, quod imitatione dignum ſit. Non illam quidem, quam inter Aegyptios ſolemnem fuiſſe dixi, nimiam ac

prope

z) SVETON. *Aug.* c. 40. et 44. a) L. XXXV. c. 17.

prope ſuperſtitioſam munditiei curam exemplo nobis eſſe velim, quippe in hac noſtri coeli temperie moleſtam et ſuperfluam, ſed ſaniorem illam rerumque noſtrarum conditioni magis accommodatam Graecorum et Romanorum. Scilicet balneorum vſus nimis diu iam contemtus inter noſtros euiluit. Raro admodum balnea publica hodie apud nos, et ſicubi extant, ea vt plurimum nec lauantibus commoda nec apparatu neceſſario ſatis inſtructa ſunt. Quo fit, vt deficiente tum extra priuatas aedes, tum in his ipſis quoque lauationum opportunitate, pauci omnino toto corpore lauent, et ſaepenumero ſub ſplendido veſtium ornatu ſqualor et ſordes lateant. —

Caeterum etſi huic libello haud parum ad perfectionem deeſſe ſentio, errorum tamen, ſi quos forte admiſero, aetatis aut ingenii excuſatione veniam lecturos propterea non deprecabor, ne conſuetudini magis quam animi ſenſui hoc tribuiſſe videar. Quod ſi enim cenſurae ſeueritatem deprecatio iſta mitigat, nocet ſaepe et faſtum animo ſcriptoris iniicit iudicantium in condonandis erroribus facilitas; ſin lectorem excuſatio non mouet, fruſtranea eſt. Proinde gnaros harum rerum iudices rogo, vt vero opuſculi huius pretio cenſuram ſuam attemperent, nec erroribus parcant, ſed vbi me lapſum eſſe ſenſerint, meliora me doceant. Si quid enim eſt, in quo gloriari poſſim, hoc eſt: me veritatis et eruditionis cupidiſſimum eſſe.

Multa curae ſanitatis publicae apud veteres exempla enarranda ſuperſunt, quae, ne anguſtos, quibus libelli academici circumſcribuntur, limites transgrediar, in aliud tempus differo. Forſan, ſi Deus vitam et vires largiatur, et iſta, quae dedi, huius argumenti ſpecimina doctis viris non prorſus diſpliceant, totum hunc laborem redintegrabo, et tum ea, quae hactenus expoſui, tum reliqua, quae nondum attigi, ſingulari opere vtcunque potero pertractabo.